આમુખ

કુદરત આપણા જીવન માટે ખુલ્લી કિતાબ જેવી છે. હસતા ગુલાબમાં બાળકની કોમળતા અને પ્રસન્નતાનો મલકાટ નીહાળવા માટે વિશેષ પ્રયત્નની જરૂર નથી. ઝાંકળનાં ટીપમાં હર્ષ અને વિષાદ બન્નેની વ્યંજના સાકાર નીહાળવી અશક્ય નથી જ. કુદરતની નજીક જતા કુદરત આપણને ઘણું ઘણું શીખવે છે. સહાનુભૂતિ અને સહૃદયતા કુદરતની નજીક જતા સહજ બને છે.

પણ કુદરતમાં કેવળ ફૂલ જ નથી હોતા. ત્યાં કાંટા, ઝાંખરાં પણ હોય છે અને પશુ પક્ષી પણ છે. અને દરેક તેમની મૌન વાણીમાં ઘણું ઘણું કહેતાં હોય છે. આપણે સમજીએ ને સમજવાની કોશીશ કરીએ તો દરેક પાસેથી ઘણું ઘણું મેળવી શકીએ.

कुछ गद्य कुछ तथ्य માંની કેટલીક રૂપક કથાઓ દ્વારા કુદરતને સમજવાનો, તેની નજદિક જવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. બીજી કેટલીક કથાઓ પ્રિયવક્તા પં. મુનિશ્રી. વિનયચંદ્રજી મહારાજના પ્રવચનોમાંથી લીધી છે. તો કેટલીક કથાઓ कुछ मोती कुछ सीप અને धरती के फूल और आकाश के तारे' માંથી આભાર લીધી છે.

આ પુસ્તક 'સન્મતિ પ્રચારક સંઘ' દ્વારા બે વર્ષ અગાઉ હિન્દીમાં છપાયું હતું, 'ગુજરાતી જનતાને પણ તેનો લાભ મળવો જોઈએ' તેઓ 'સન્મતિ પ્રચારક સંઘના સંચાલક શ્રી. મગન-[illegible] [illegible] આદર [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી સંસ્કરણ આજે ગુજરાતી જનતાના હાથમાં આપ્યું છે.

[illegible]

મુનિ [illegible]

"પ્રકાશક તરફથી"

પ્રિયવક્તા પંડિત રત્ન પૂજ્ય વિનયચંદ્રજી મહારાજ સાહેબના પ્રવચનો, "જીવન સાધના" "જીવન સૌરભ" અને "જીવન લક્ષ્ય" એમ ત્રણ પુસ્તકો દ્વારા પ્રગટ થયા. આ પુસ્તકો સમાજમાં ઘણાં આદર પામ્યા, લોકપ્રિય થયાં. એની પ્રતો ઝડપભેર જનતાએ મેળવી લીધી અને વધુ ને વધારે માંગ આવવા લાગી જનતાની માંગણીને માન આપી બધાં પ્રવચનોને સાંકળીને "જીવનનો વૈભવ" એ નામનું દળદાર પુસ્તક અમદાવાદના શ્રી. સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘે પ્રગટ કર્યું.

"શાસ્ત્રી" "સાહિત્ય રત્ન શ્રી. મનોહરમુનિજી એ પ્રસિદ્ધ વક્તા પં. શ્રી. સૌભાગ્યમલજી મહારાજના શિષ્ય હોવા છતાં પૂજ્ય વિનયચંદ્ર મહારાજની સાથે સહોદરની માફક રહી, ઘણી નાની ઉમરમા સારૂ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. "ઈસી-ભાસિયાઇં સુત્ત"નો જુદી જુદી ભાષામાં અનુવાદ કરી, એમણે સમાજમાં કોઈ અનોખી પ્રશંસા અને પ્રતિષ્ઠા મેળવી—પોતે સ્વતંત્ર અને તટસ્થ વિચારક છે. એમની પ્રવચન શૈલી ઘણી સચોટ અને આકર્ષક છે.

"કુછ સત્ય કુછ તથ્ય" નામનું નાનુ પુસ્તક હિન્દીમાં, એમના તટસ્થ અને સુંદર વિચારોના અભિનવ તરીકે પ્રગટ થયું. વૃદ્ધ, યુવક અને બાળકો સૌને, એમાની નાની વાતો બહુ ગમી. વાંચતાં સૌને જાણે કુદરત સાથે તાલ મિલાવી વાતો કરતા હોઈએ એવું જ લાગે. ગુજરાતીમા આ પુસ્તિકા પ્રગટ થાય એવી માંગણીઓ થવા લાગી. અને આજે એ પુસ્તિકા ગુજરાતીમાં પ્રગટ કરી વાંચકોના કર કમળમાં મુકતાં અમને ઘણો હર્ષ થાય છે.

આ ગુજરાતી પ્રકાશન માટે અ. સૌ. તારાબહેન કીર્તિલાલજી ભાઈ ઝવેરી તરફથી અમને આર્થિક સહકાર મળ્યો છે તેમનો આ તકે અમો આભાર માનીએ છીએ. જૈન જૈનેતર સૌ કોઈ, આવા આનંદિત ટુચકાઓ સમયરૂપ, મનોરંજન સાથે, અને વિદ્વત્તાથી ભરેલી, કુદરતનો પરિચય કરાવતી, ધાર્મિક ભાવથી સંકલિત, આ નાની પુસ્તિકાનો લાભ લીએ, જીવનમાં શાંતિ અને સૌરભ અનુભવે, ગ્રહણ કરે. એ જ અભ્યર્થના.

શ્રી સન્મતિ પ્રચારક સંઘ,
૧૬૭ બજારગેઈટ,
કોટ, મુબઈ-૧.
તારીખ ૧૪ ડીસેમ્બર ૧૯૬૪

મગનલાલ પી દોશી.
સંચાલક:
શ્રી. સન્મતિ પ્રચાર સંઘ
મુંબઈ

૧ | વંટોળિયો અને હવા

એક સમયે વંટોળિયો હવાને મળ્યો, અને કહ્યું. 'જો સાંભળ બહેન તું કેવી મંદાલસ ચાલથી ચાલે છે! તું ક્યાંથી આવે છે, અને ક્યાં જાય છે. એની કોઈને ખબર પણ પડતી નથી. આપણા અસ્તિત્વની બીજાને ખબર પણ ન પડે એને કોઈ જીવતર કહેવાય? મારું નામ સાંભળતાં જ મોટા મોટા વિશાળ વૃક્ષો ટોચથી મૂળસુધી કાંપી ઉઠે છે, વેધશાળાના યંત્રો ધ્રુજવા લાગે છે. સમુદ્રના પાણી મારા સ્વાગત માટે ઉંચા ઉંચા ઉછળવા લાગે છે. મારી એક ફૂંકે મોટા મોટા વૃક્ષો જોવા કંઈક ક્ષણ માત્રમાં ટેબલ ઉપર ઊભેલી પેન્સીલની માફક ધરાશાયી થઈ જાય છે.'

વંટોળિયાની વાતો શાંત ભાવે સાંભળતાં સાંભળતાં હવા હસવા લાગી અને પછી જરા ગંભીર થઈ વચમાં જ બોલી પડી: 'હા ભાઈ હા, તમારા રૂઆબ અને તમારા સ્વાગતની વાત હું જાણું છું. તમારા સમાચાર સાંભળતાં જ લોકો ઘરના બારી બારણાં બંધ કરી દે છે, ખલાસીઓ મુસાફરી થોભાવી દે છે. ઝાડપાન, પશુ, પક્ષી, સૌ કોઈ તમારી વિદાયની રાહ જુએ છે. આવો તમારો રૂઆબ, ને આવું તમારું સ્વાગત! તમારો રૂઆબ તમને મુબારક. જ્યારે મારે માટે તો લોકો તલસે છે. ગરમીના દિવસોમાં તો ખાસ વિશેષ. અને હું ચાલી જાઉં નહિ તેને માટે સતત ચિંતા કર્યા કરે છે. બારી બારણાં ખોલી નાંખે છે. પશુ પક્ષી પણ મારો કોમળ સ્પર્શ થતાં ખુબ ખુશાલ થઈ નાચી ઉઠે છે. હું સુંપાળીથી અને ધીમે પગલે

આવું તે તેમને ગમે છે. હું સદાય તેમની સાથે જ રહું તેમ ખરા દીલથી ઇચ્છતા હોય છે. વનના વૃક્ષો તમારાથી ધ્રુજે છે, તે મારી સાથે પ્રેમ કરે છે. ભાઈ, બને તો કોઈના કામમાં આવો પણ કોઈના નાશ અથવા અહિતના નિમિત્ત તો ન જ થાઓ. તમારો રુઆબ તમને મુબારક.'

વટોળિયો નિરુત્તર થઈ ગયો. અને આંખો ચોળતો ચોળતો વિદાય થઈ ગયો.

❋

૨ | 'સુખની શોધમાં'

સમુદ્ર મંથનના પરિણામે દેવોને ઘણું ઘણું મળ્યું હતું. તેમાં 'સુખનો ઘડો' પણ હતો. પણ આ ઘડો માણસ ઉઠાવી ન જાય તે માટે તેને સંતાડેલો હતો. પણ ક્યાં સંતાડેલો તે સવાલ સૌને મુંઝવતો હતો. તેમાં વિચાર [illegible]

પાતાળ જ છે. પાતાળની અંધારી ગુફા સુધી તેનાથી પહોંચી શકાય તેવું નથી.' બીજા એક દેવે માથું ધુણાવતા કહ્યું : 'માનવનું ભલું પૂછો તો તો સાતમી નરક સુધી જઈ શકે છે.' આ ચર્ચા દરમાન એક દેવે ઉભા થઈને કહ્યું : 'સુખ સંતાડવાનું તદ્દન સુરક્ષિત સ્થાન હું બતાવું. ત્યાં માનવ કોઈ પણ કાળે પહોંચી શકવાનો નથી. સુખને માનવ હૃદયની અંધારી ગુફામાં સંતાડી મૂકો. આખી દુનિયાને ઉપર તળે કરી શકનાર માણસને તેના હૃદય તરફ વળવાનો સંકલ્પ પણ થવાનો નહિ. તેજ સંપૂર્ણ સુરક્ષિત સ્થળ છે' સૌ દેવોએ આ સૂચન મંજૂર રાખ્યું. અને માનવ જીવનમાં આ વાત ફલિતાર્થ થતી આપણે જોઈએ છીએ. સુખની શોધમાં સમગ્ર જગતને ઉપર નીચે કરવાની શક્તિવાળો માનવ કદી પણ પોતાના અંતર તરફ ડોકિયું કરવાનો સંકલ્પ પણ કરતો નથી.

૩ 'સરોવર ઉવાચ'

મરત ચાલથી વહી જતી નદીને ઉદ્દેશીને એક સરોવર બોલી ઉઠ્યું : 'આખરે તો ઓની જાતને ! સ્ત્રીને વળી બુદ્ધિ કેવી !' આ સાંભળી નદી ક્ષણભર થંભી ગઈ અને બોલી ઉઠી : 'માની લો કે બુદ્ધિનો અક્ષય ભંડાર તમારી પાસે છે. પણ નીરને બેઠા બેઠા આમ સડક કરવાનું કોઈ કારણ ?'

'પોતાની સમગ્ર મિરાત સમુદ્રમાં વહાવી દેનારમાં બુદ્ધિ હોવાની કલ્પના કેવી રીતે આવે ભલા ! પોતાના મીઠા જળને ખારું બનવા દઈને કોઈને પીવા લાયક ન રાખવું એ નર્યું ગાંડપણ નહિ તો બીજું શું છે !'

સ્વસ્થતાથી નદીએ જવાબ આપ્યો : 'સંપત્તિના સંગ્રહમાં મને વિશ્વાસ નથી. બદલાની આશા વિનાજ હું આપી જાણું છું. ખરા ખોટા ઉપયોગ અને પરિણામ માટે લેનાર જવાબદાર છે, દેનાર નહિ. આપવું એ જ મારું જીવન છે.' આમ કહી નદી જવાબની રાહ જોયા વિના આગળ ચાલી ગઈ.

પણ સમયના વહેવા સાથે સરોવરનું જીવન ધન સુકાવા લાગ્યું. અને છેવટે ઉનાળામાં જીવન રસનું છેલ્લું ટીપું નાશ પામવાની તૈયારીમાં આવ્યું. આમ સરોવરનો જીવન દીપ બુઝાતો જોઈ તાપસ કન્યા જેવી ક્ષીણ કાય નદી બોલી ઉઠી. 'હે સંગ્રહના વિશ્વાસુ? તારી જલ સંપત્તિ ક્યાં ગઈ? એક દિવસ તું મારી ઉદારતાની મશ્કરી કરતો હતો. આજે તારો સર્વનાશ જોઈ કરુણા આવે છે. તેં કોઈને આપ્યું નહિ. ત્યાં આજે તારી સંપત્તિ સાથે તું પણ નાશ પામવાની તૈયારીમાં છે. પણ હું આજે પણ દુબળી દુબળી છતાં વહી રહી છું. કારણ કે હું વહેતી જાઉં છું. આપતી જાઉં છું.'

*

૪ : 'પતંગ
વિશ્વાસુ'

પતંગનો દોર કપાઈ ગયો. પરિણામે દોરનું બંધન છૂટી ગયું. તે ખુશી થયો 'હવે જેટલું ઉંચે ઉડવું હશે તેટલું ઉંચે ઉડીશ.' પણ બીજી જ ક્ષણે તેને પોતાની ઉન્નતિને બદલે અવનતિ થતી જોઈ. અને દુઃખી દુઃખી થવા લાગ્યો. અને થોડાક સમયમાં જ ધૂળમાં જઈ મળ્યો. હવે તે ફરી વિચારવા લાગ્યો. 'આવી સ્વતંત્રતા કરતા તો દોરીનું બંધન સારું હતું. ઊંચે આકાશનો ખુલ્લો પ્રકાશ અને ખુલ્લી હવા તો મળતા હતા. દરેક બંધન અવનતિના કારણ હોતા નથી. ઘણી વખત બંધનથી જ મીઠાશ અનુભવાય છે બંધન જ સુખનું કારણ બને છે. વીણામાં બંધાયેલા તારમાંથી મધુર સંગીત ટપકે છે. છુટા તાર ઘણી વખત પડયા પડયા કટાય છે.'

૫ | બધા વાદળાઓ સરખા નથી હોતા

અષાઢના વાદળ ઉમટ્યા, અને એક ઘનઘોર વાદળું આવ્યું અને તરસ્યા ચાતકે તેની સામે આશાભરી મીટ માંડી. પણ વાદળું આવ્યું તેવું જ ચાલ્યું ગયું. તરસ્યું ચાતક નીરાશ બની ગયું. વળી નવું વાદળું આવતું જોઈને આશાએ ચાતક થનગની ઉઠ્યું. અને હૃદયનો આનંદ કંઠમાં લાવી પોકારી ઉઠ્યું. પણ ચાતકનો એક પણ પોકાર સાંભળ્યા વિના વાદળા આવ્યાં તેવા જ ચાલી ગયા.

ચાતકની એકપણ આરજુ વાદળે જ્યારે નજ સાંભળી, અને તેથી ગમગીન થઇ ગયું, ત્યારે પાસે ઉભેલો એક વિદ્વાન બોલી ઉઠ્યો- 'હે ચાતક ! તું ખરેખર તદ્દન ભોળું જણાય છે. વાદળાનો વૈભવ જોઈને ભીખારીની માફક આશાએ તું પોકારી રહી છે, પણ વૈભવમાં દિલની વિશાળતા જોવી એ પોતાની મુર્ખાઈનું પ્રદર્શન કરવા જેવું છે. કેટલાક ઘનઘોર વાદળ પોતાના રૂપ-વૈભવ બતાવીને પસાર

થઈ જાય છે, તો કેટલાક વાદળ ગડગડાટ કરી પોતાના વૈભવનું પ્રદર્શન કરી આગળ નીકળી જાય છે. પણ વરસતા નથી. વરસે છે તો નાની નાની વાદળીઓ અને તે પણ ચૂપ ચાપ આવીને. હે ભોળા ચાતક! ધનઘોર વાદળાના રૂપ અને ગડગડાટ પાછળ ઘેલો ન થા. દિલની વિશાળતા અને ઉદારતાને ઓળખતા શીખ "

※

૬ | 'મીણબત્તી અને પતંગીયું'

'હું મીણબત્તી છું. હું ક્ષણે ક્ષણે ધીમે ધીમે બળતી રહી છું. બળવું એ મારો ધર્મ છે. હું ઉત્પન્ન થઈ તે ક્ષણે જ મને લાગ્યું હતું કે હું બળતાં બળતાં મરીશ. બળવામાં મને કોઈ અંગત સ્વાર્થ નથી. માર્ગ ભૂલેલા મુસાફરના અંધારા માર્ગને પ્રકાશિત કરવા માટે જ હું બળતી રહી છું. જ્યારે હું કોઈ મુસાફરને કંકર-કાંટાથી બચાવું છું, ત્યારે હું મારી જાતને ધન્ય માનું છું. અને બળવાની વેદના ભૂલી જાઉં છું.

'હું તો બળું છું; પણ પ્રિય પતંગીયા! તું મારી સાથે શા માટે બળે છે? હું તો બીજાને પ્રકાશ આપવા માટે બળું છું. પણ તારા બળવાથી કોઈ અર્થ નથી. તો પછી શા માટે મારી સાથે [illegible] બળે છે?'

૭ 'વિશ્વકર્માનો આદેશ'

વિશ્વકર્માએ સૃષ્ટિનું સર્જન કર્યું પછી ફૂલને આદેશ આપ્યો 'તું હમેશાં સુગંધ ફેલાવતું રહેજે.'

વાદળને આદેશ આપ્યો 'પવનની પાંખે વ્યોમમાં વિહરજે, પણ તારું ખરું કામ તો ધરતીની તરસ છીપાવવાનું છે તે ભૂલીશ નહિ.' વૃક્ષને આદેશ આપ્યો 'તાપ તડકો સહન કરીને પણ ઠંડક અને છાંયો આપજે. તારાં ફળ-ફૂલ માનવને પ્રેમથી આપજે.' નદીને આદેશ આપ્યો 'તું કલકલ કરતી વહેજે, પણ માનવીની તૃષા છીપાવવાનું તારું મુખ્ય કાર્ય છે. તે ભૂલતી નહિ.'

પણ શ્રેષ્ઠ સર્જન માનવને વિચિત્ર અને મહાન આદેશ આપ્યો 'આ દુઃખમાંથી સુખનો કણ શોધ' આ અંધકારમાંથી માર્ગ મેળવ, મૃત્યુમાંથી અમરતાનો માર્ગ ખોળી કાઢ, અસત્‌ વચ્ચેથી સત્‌નો માર્ગ અપનાવ.' માનવ જેવા શ્રેષ્ઠ સર્જનને તો આવી મહાન જવાબદારી જ હોય ને!

*

૮ 'ગુલાબ અને કાંટા'

ઉષાના હાસ્ય સાથે ગુલાબની ડાળ ઉપરની કળી ખીલી ઉઠી. અને પ્રથમ દર્શને જ તેની દૃષ્ટિ પાસે પડેલા કાંટા ઉપર પડી. અને તે બોલી ઉઠી 'અરે તું અહીં શા માટે આવ્યો?'

કાંટા જવાબ આપે તે પહેલાં તો ત્યાં માળી આવી પહોંચ્યો,

અને ખીલેલું ફૂલ ચુંટવા હાથ લંબાવ્યો. પણ અસાવધાનીને લીધે હાથમાં કાંટો ભોંકાયો. અને માળી પાટો બાંધવા પાછો ફર્યો.

આ જોઈ કળી બોલી ઉઠી 'હે તીક્ષ્ણ કાંટા ? તું કેવો નિર્દય છે ? માનવ મને પ્રેમ કરવા મારી પાસે આવ્યો, અને તું એની આંગળીએ ભોંકાયો. તારો જન્મ જ ન થયો હોત તો વધારે સારૂં. તારા વિના દુનિયા રાંડી ન થાત.'

કાંટો સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો 'મારો જન્મ ન થયો હોત તો શું થાત, એ તો દૂરની વાત થઈ, પણ પ્રેમના માર્ગમાં કાંટા તો રહે-વાના જ, કાંટાથી ડરનાર કદિ પ્રેમને પીછાણી શકતો નથી. મારા જન્મ સંબંધે તે પ્રશ્ન કર્યો તો હું કળી ? સાંભળ. મારો જન્મ ન થયો હોત તો બીજાનું તો થવાનું હોત તે થાત. પણ તારા તો ક્ષણ માત્રમાં જ રામ રમી ગયા હોત. માળીની આંગળીઓએ તને ચુંટી લીધું હોત. તારે માટે અને તારી રક્ષા માટે જ મારો જન્મ થયો છે એ વાતની તને ખબર નથી, તેથી દુનિયાની સાથે તું પણ મને બદનામ કરવા નીકળી છે, પણ હું મારું કામ બજાવી શકું તો નામ-બદનામની મને કોઈ પરવા નથી.'

*

૯ 'ફૂલ અને
ભ્રમર'

બીજે જ દિવસે એક શિલ્પીની નજરે તે પત્થર ચઢ્યો તે નાચી ઉઠ્યો, કળાકાર તેને ઘણા જ ભાવ અને પ્રેમથી પોતાની સાથે લઈ ગયો. અને તેમાંથી એક સુંદર મૂર્તિ બનાવી. અને તે મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા એક સુંદર મંદિરમાં કરવામાં આવી. ભવ્ય મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. અને મૂર્તિના ચરણે ફૂલ ધરવામાં આવ્યા.

ફૂલ મૂર્તિ તરફ જોઈ રહ્યું. આથી કાંઈક ઓળખ્યાને મૂર્તિ બોલી 'મારી ઓળખાણ ન પડી? હું તેજ પત્થર છુ. એક દિવસ મને જોઈને તમે ઘૃણાથી આંખો ફેરવી લીધી હતી. આજે તમે મારા ચરણે રહેવામાં ધન્યતા અનુભવો છો જગત પરિવર્તનશીલ છે. તે કદિ ભૂલશો નહિ. પરિવર્તનના નિયમને સમજો. રૂપ–વૈભવના ગુમાનમાં બીજાનો કદિ તિરસ્કાર ન કરો."

*

૧૦ | આંખોએ જોયું પણ....

આંખ બોલી 'આહા! કેવું સુંદર! કેવું રમ્ય! કેવો વિશાળ રમ્ય પર્વત! પોતાના લીલાછમ સૌન્દર્યથી મારી સામે કેવો જોઈ રહ્યો છે? આહા! ભવ્ય, સુંદર, સુંદર!'

આંખની વાત સાંભળી અધીરા કાન વચમાં જ બોલી ઉઠ્યા 'પર્વત? ક્યાં છે પર્વત! મને તો એનો બિલકુલ અવાજ સંભળાતો નથી.'

વચમાં જ હસતો હસતો હાથ કૂદી પડ્યો, આંખરાણી! 'પહાડ' એક નવું ગપ્પું જ છે. ઘણા સમયથી પહાડનો સ્પર્શ કરવા મથુ છું પરંતુ હજુ સુધી મને તેનો યથાશરૂપ નથા. હોય તો સ્પર્શ થાય ને?

નાક બોલ્યું 'અરે હા! પર્વત જ નથી. સામે હોય તો મને ગંધ આવ્યા વિના રહે? નાનકડા ગુલાબની મને ગંધ આપે છે, તો આંખ રાણી! તમે કહો છો એવડા મોટા પર્વતની ગંધ કેમ ન આવે?"

આંખ શું જવાબ દે? આંખ મુંગી થઈ ગઈ. જરા ગમગીન થઈ તેણે પોતાની દૃષ્ટિ નીચી ઢાળી દીધી. ત્યારે કાન, નાક અને હાથ પરસ્પર કહેતા હતા 'આંખ આમ તો સારી છે. પણ હમણાં હમણાં તેને ભ્રમણા થવા લાગી છે. તેને રોજ રોજ નવું નવું દેખાવા લાગ્યું છે.'

*

૧૧ | 'દાડમના દાણા'

બીજો દાણો—જ્યારે હું પણ તારા જેવો નાનો હતો, ત્યારે તારા જેવા જ વિચિત્ર સ્વપ્નો સેવતો હતો. પરંતુ ભાઈ! યાદ રાખ, જાગૃત અવસ્થા સ્વપ્ન જેવી મધુર અને રમ્ય હોતી નથી. અનુભવે મારા વિચિત્ર સ્વપ્નો છુટી ગયા અને મને સ્પષ્ટ સમજાયું છે કે નાદાન આશા રાખવી એ ઝાંઝવાના નીર જેવું છે.

ત્રીજો દાણો—(વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો)—આપણું ભવિષ્ય બહુ ઉજ્વળ હોય એમ તો લાગતું નથી. આપણામાં છે પણ શું? એક નાના સરખા દાડમમાં નાના બીજ રૂપે આપણું અસ્તિત્વ છે.

ચોથો દાણો—જેને ઉજ્વળા ભવિષ્યની સ્હેજ પણ આશા નથી એવું 'આપણું' જીવન છે.

પાંચમો દાણો—આપણે કોણ છીએ, એટલું પણ આપણે સ્પષ્ટ જાણતા નથી. તો ભવિષ્યમાં શું થશે અને આપણે શું થવા માગીએ છીએ એવી ભવિષ્યની નાહક ચર્ચા શા માટે કરવી.

છઠ્ઠો દાણો—ભવિષ્યમાં આપણે શું થવું છે એની બધી કલ્પના મારા મગજમાં છે. પરંતુ એ બધું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવું એ મારી શક્તિ બહારની વાત છે.'

હજુ દાણાઓની ચર્ચા ચાલતી જ હતી. પણ મને ભૂખ લાગી હતી અને આ ચર્ચામાં મને કાંઈ ખાસ રસ ન પડ્યો. એટલે બીજું સરસ પાકું દાડમ શોધવા હું આગળ વધ્યો.

*

૧૨ 'પંડિત કુતરો'

બિલાડીઓનું એક મોટું ટોળું રસ્તામાંથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. એવામાં ત્યાં એક 'પંડિત' કુતરો આવી ચડ્યો. પણ બિલાડીઓ પોતાની વાતમાં એટલી બધી એકાગ્ર હતી કે પંડિતના આગમની તેમને ખબર પણ ન પડી.

પંડિત કુતરો બિલાડીઓ તરફ ઘણા આશ્ચર્યથી જોઈ રહ્યો અને તેણે જોયું કે ટોળામાંથી એક વૃદ્ધ બિલાડો ગંભીર ચહેરે બધાની આગળ આવી ઉભો રહ્યો અને કહેવા લાગ્યો. 'ભાઈઓ અને બહેનો ! પ્રાર્થના કરો. એકાગ્ર ચિત્તથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરો. પુરેપુરી શ્રદ્ધાથી આપણે એની પ્રાર્થના કરીશું તો આકાશમાંથી ઉંદરડાનો વરસાદ જરૂર વરસશે જ.'

કુતરો આ સાંભળી મન મનમાં હસવા લાગ્યો. અને બિલાડીઓ તરફ જોઈને ગમગીન કહેવા લાગ્યો. 'આ બિલાડીઓ કેટલી બધી મૂર્ખ છે. ધર્મશાસ્ત્રનું એમને જરા પણ જ્ઞાન નથી. મોટા મોટા ઋષિઓએ લખેલા ધર્મ શાસ્ત્રોમાં મેં અને મારા વડિલોએ વાંચ્યા છે તે કેવી રીતે ભૂલી શકું ?

એ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ લખેલું છે કે 'શ્રદ્ધા અને પ્રાર્થનાના બળ ઉપર ઈશ્વર પ્રસન્ન થઈ મુશળધાર વરસાદ વરસાવે છે. પરંતુ એ વરસાદ કદી ઉંદરડા વરસતા નથી. પણ એ વરસાદમાં મોટાં મોટાં હાડકાં અને રોટલી પડે છે !"

ક્ષેત્રે તમારા મિત્રે જ્યારે પહેલું ઈનામ મેળવ્યું, ત્યારે મારું હૃદય નાચી ઊઠ્યું, મારી તમારા સંબંધેની ભવિષ્યવાણી ખરી પડી. તમે બે અઠવાડિયાના હતા ત્યારે મેં ભવિષ્ય ભાખેલું કે 'તમે ભારતના મહાન કલાકાર થશો.''

દશ રૂપિયાની નોટ પંડિતજીના હાથમાં આપતાં આપતાં મેં પણ કૃતજ્ઞતાથી માથું ધુણાવ્યું. હવે હું પુરાણી ભાષા ભૂલીને આ દુનિયાની ભાષામાં પળોટાઈ ગયો છું.

૧૪ | 'અરે ? આ તો નટ છે'

હંસે પોતાની કન્યાના લગ્નનો વિચાર કર્યો, અને તે માટે સ્વયંવરની રચના કરી. દૂર દૂરથી પક્ષી ગણ ત્યાં આવી ગયા. [illegible]

[illegible]

[illegible]

તે આગળ વધી. કુકડુટરાજ કાગડા અને સમળા પાંખોની સુંદરતા ઉપર મુસ્તાક થઈ સ્વયંવરમાં આવ્યા હતા. પણ તેમના વિચિત્ર રૂપના લીધે પહેલેથી જ નિરાશ થયેલા હતા. હંસકુમારી આગળ વધી.

થોડે દૂર કલગીવાળો મોર ઉભો હતો. રંગીન પાંખ અને વાણી ગર્દનનું સૌંદર્ય હંસકુમારીના હૃદયમાં વસી ગયું. તેને વરમાળા પહેરાવવા તે આગળ વધી. અને હંસકુમારીનું સૌંદર્ય જોઈ મોર પણ પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઈ ગયો અને પ્રસન્નતા હૃદયમાં ન સમાવવાથી મોર પીંછાં ફેલાવી નાચવા લાગ્યો.

સભામાં આ રીતે મોરને નાચતો જોઈને હંસકુમારીના પગ થંભી ગયા. તે સ્વગત બોલી 'અરે! આ તો નટ છે.'

*

૧૫ | 'પણ તમારામાં ભર્યું છે શું'

એક વેપારી કેટલીક બરણીઓ લઈને જતો હતો. બરણીઓ પરસ્પર વાતો કરતી હતી. ચર્ચાએ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કર્યું ત્યારે ધ્યાન તે તરફ ગયું અને તેણે સાંભળ્યું:—

એક બરણી—હું ચીનથી આવું છું. દુનિયાના સૌથી મોટી વસ્તીવાળા દેશમાં મારો જન્મ થયો છે. આજે એણે સામ્યવાદ અપનાવ્યો છે. અને સાઠ કરોડ લોકોના જીવન પ્રશ્નોની ગુંચ માર્ક્સના રસ્તે ઉકેલવા મથી રહ્યું છે.

બીજી બરણી—હું રશિયાથી આવું છું. વિશ્વ એનો ધો લે છે. અવકાશમાં નવા નવા ચંદ્ર છોડીને સ્પુટનિક યુગ સર્જવાનું ગૌરવ એને મળ્યું છે.

ત્રીજી બરણી—હું અમેરીકાથી આવી છું. વિશ્વના કુબેર ભંડારીઓનું તે રાષ્ટ્ર છે, દુનિયાની અડધી સંપત્તિ તેની પાસે છે.

ચોથી બરણી—હું ઇગ્લાન્ડમાં જન્મી છું. એક દિવસ અડધી દુનિયા ઉપર તેની હકુમત ચાલતી હતી.

પાંચમી બરણી—હું જાપાનની માટીમાંથી બનેલી છું. સામ્રાજ્યની આગમાં ભસ્મીભૂત થયા બાદ આજે એ દેશ ફરી ઉભો થઈ રહ્યો છે. કળાના ક્ષેત્રમાં એ દેશ ઘણો આગળ છે.

છઠ્ઠી બરણી—જે માટીમાંથી મહાવીર અને બુદ્ધ થયા. રામ, કૃષ્ણ અને હરિશ્ચન્દ્ર જન્મ્યા જેણે અહિંસા અને સત્યના જગતને શીખવ્યું છે. તે જ ભારતની માટીમાંથી હું પેદા થઈ છું. હું તે માટે ગૌરવ અનુભવું છું.

સાતમી બરણી—ભારતનું ભાગ્ય અને ગૌરવ એક દિવસ સૂર્ય સમાન ઝળહળતું હતું. પણ આજે તો ભારતમાં બે પૈસા માટે માણસ પોતાની પ્રમાણિકતા અને નીતિમત્તા વેચવા તૈયાર છે. પ્રમાણિકતા અને કળાના ક્ષેત્રમાં ભારતની કોઈ સ્થાન શોધી જડે તેમ નથી. સ્વતંત્રતાની બાદ અને નીરવ [illegible] સર્વ પ્રથમ [illegible] હતી. હું તે દેશમાંથી આવું છું.

[illegible] ભારતની [illegible] નથી [illegible]

[illegible]

૧૬ | "ભાઈ"

એક ગધેડાએ બળદને કહ્યું 'ભાઈ! આજે આ બાજુ ક્યાંથી?' 'આ નવો ભાઈ ક્યાંથી ટપકી પડ્યો!' વિચારી બળદે એ પાછળ જોયું તો પાછળ પગ ઉછાળતા ઉછાળતા દીર્ઘકર્ણને ધીમે ધીમે પોતાની તરફ આવતું જોયું. બળદે ગર્દભને છછેડાઈને કહ્યું 'જરા જોઈ વિચારીને બોલ. સરખી જાતિ અને ઉંમરનાને જ 'ભાઈ' કહેવાય છે. તારામાં અને મારામાં કેટલું બધું અંતર છે!'

ગર્દભે જવાબ આપ્યો, 'જાતિ સમાન નથી. પણ ગુણ તો સરખા છે જ. તેથી તમને 'ભાઈ' કહેવાની ઈચ્છા થઈ.'

બળદે પૂછ્યું 'કેવી રીતે?'

ગર્દભે ઉત્તર આપ્યો 'જુઓ! તમારો વર્ણ સફેદ છે. મારો વર્ણ પણ સફેદ છે. તમને પુંછડું અને ખરી છે. મારે પણ બન્ને છે. મારે શીંગડાં નથી. તો તમારે પણ તૂટી ગયા છે. આપણા બન્નેનો આહાર વિહાર પણ લગભગ સરખો જ છે. તમારા ઉપર ભાર ભરાય છે. મારે પણ બોજો વેઠવો પડે છે. માણસ કોઈના ઉપર ગુસ્સે થાય છે. ત્યારે કોઈને ગધેડો તો કોઈને બળદ કહી બોલાવે છે. હવે તમે જ કહો આપણા ગુણોમાં કેટલી બધી સમાનતા છે!'

બળદે ગંભીર થઈ કહ્યું 'બસ સમાનતા તરફ જ તારું ધ્યાન ગયું છે. ઊંડાણમાં ઉતરવા માટે તને ફુરસદ જ ક્યાં છે! જો સાંભળ! મહારાણી ત્રિશલાને ચૌદ સ્વપ્નમાં સૌથી પ્રથમ મને જ જોયો હતો. ભગવાન ઋષભદેવના ચિહ્ન તરીકે હું ઓળખાવું છું. વિવેકથી લોકો વિરજી સાથે મારી પણ પૂજા કરે છે. તમે કોની સાથે પૂજાઓ છો!'

ગર્દભ નિરુત્તર થઈ ગયો. પાછલા પગે ધૂળ ઉછાળતો ઉછાળતો તે ધીમે ધીમે ચાલ્યો ગયો.

●

૧૭ ' આવ, અંધકાર ! આવ '

એક વ્યક્તિએ કહ્યું ' આવ, અંધકાર ! આવ. દુનિયા ભલે તારી ઉપેક્ષા કરે છે. વિશ્વની અપ્રિય વસ્તુઓમાં કદાચ તારો નંબર પહેલો હશે. કવિઓ કદાચ તારા અવગુણ જ ગાતા હશે. પણ હું તો તને પ્રેમ કરું છું. તારે માટે મને માન છે. '

અંધકારે જવાબ આપ્યો ' ભાઈ ! દુનિયાએ મારી એક જ બાજુ જોઈ છે, વિચારી છે. તેથી જ મારી ઘૃણા કરે છે પણ મારા વિના પ્રકાશનું મહત્ત્વ કેટલું ? દિવસના થાક પછી દુનિયા કોના ખોળે આરામ કરે છે ? ચંદ્રની ચાંદની મારા લીધે જ ખીલે છે. દીપકનું તેજ પણ મારા સાનિધ્યમાં જ ચમકે છે. તારાઓની શોભા મારા વિના ખીલી શકતી નથી.'

વચમાં જ મનુષ્ય બોલી ઊઠ્યો ' ભાઈ એ વાત નથી. હું તો એ કહેવા માગતો હતો કે પ્રકાશમાં ઘણી ભભકદાર વસ્તુઓ જોતામાં હું મારું આત્મભાન ભૂલી જાઉં છું પણ તારું આગમન થતાં જ વસ્તુઓ, ભભક ઓસરી જાય છે. બાહ્ય ભાન ત્યાં રહેતું નથી. અને આત્મભાન હું પાછું મેળવી શકું છું. '

*

૧૮ ' જે ઊગ્યું હોય તો '

રૂએ જવાબ આપ્યો ' હે બહેન, સંપત્તિના ગર્વમાં છકેલો માણસ દુનિયાની બુરાઈઓ જ જુએ છે. સારી વસ્તુ ઉપર એની નજર ઠરે તે પહેલાં એની આંખે પાટા બંધાઈ જાય છે. પણ, બહેન જરા આંખ ઉપરના ઘેનના પડળ ઉતારીને જો તળાવમાં જો હું પડું તો તરી શકીશ. પણ તું પડી તો, સીધી તળીયાના જ દર્શન કરવાની.'

' જો મારે પરદેશ જવું હોય તો હુ સ્વતંત્ર છું. જ્યારે તારા ઉપર સેંકડો બંધન છે. પાસ પરમીટ વગર એક ડગલું પણ તું આગળ વધી શકતી નથી, અને બહેન, જો હું કોઈના ઉપર પડું તો તે મને પ્રેમથી વધાવશે. પણ જો તું કોઈના ઉપર પડી તો બિચારો તારા ભારથી દબાઈ અને કચડાઈ જઈને જીવન ગુમાવશે. ગુલાબનું અત્તર જેના માણસનું દીલ તે તરફ ખેંચાયું, તો તુરત જ તે મારી પાસે દોડી આવશે, તારી ભારેખમ પણાનો તો તેને ડર લાગશે. 'મારે ઉડવું હોય તો પવન પાંખે હું ગમે ત્યાં વિહરી શકું છું. કારણ હું હલકું છું. પણ તું...!

\#

૧૯ ' ચુલાની આત્મકથા '

તમે મને ઓળખો છો ? હું તમારા ઘરમાં જ રહુ છું. તમે ગમે ત્યાં જાવ, મને યાદ કર્યા સિવાય રહેવાય જ નહિ. જંગલમાં પણ વિખરાયેલા ત્રણ પથ્થર ગોઠવો. એટલે મારા પ્રાથમિક સ્વરૂપે હું તમારી સેવામાં હાજર થઈ જાઉં છું. ઘાસતેલ હોય તો જ મારૂં કામ ચાલે એવું કાંઈ નથી. વનના ચાર સુકા ડાંખળાંથી પણ મારૂં કામ ચાલે છે.

સંસ્કૃતિના વિકસની સાથે સાથે અમારૂં સ્વરૂપ પણ વિકસતું ચાલ્યું. ભટકતો માનવ સ્થિર થતા અમારૂ સ્વરૂપ પણ સ્થિર થયું અને માતાઓએ છાણથી લીંપી અમારી સુંદરતા વધારી અને વિજ્ઞાને અમારી કાયા લોખંડની બનાવી.

હવે તો તેલ, ગેસ, વીજળીથી પણ અમારૂં કામ ચાલે છે. અમારા એ ભાઈઓ શહેરમાં વિશેષ જોવા મળશે. સૂર્યની શક્તિથી પણ અમારૂં કામ ચાલે કે કેમ ? આવા પ્રયોગો વૈજ્ઞાનિકો ચલાવી રહ્યા છે.

કુટુંબ સંસ્થાનું હું અનિવાર્ય અંગ છું. નવા કે જુના મહેલ કે ઝૂંપડા દરેકમાં હું હોઉં છું જ. મારી ગેરહાજરીમાં કોઈ ઘરને ઘર કહી શકાય નહિ.

વરસમાં ફક્ત એક દિવસ અમને આરામ મળે છે. શીતળા સાતમનો એ પવિત્ર દિવસ અમારે આરામનો દિવસ છે. બાકી તો તપ તપીને કાચા અનાજને પાકું ખાવા લાયક બનાવવું એજ અમારા કામ છે. મારૂં નામ ચૂલો.

૨૦ 'કાગાના ગુણ
કાગા નહિ'

કોલસાએ ગંભીર થઈ પ્રત્યુત્તર આપ્યો 'મને તમારી બાલ પોશાક જોઈ હસવું આવ્યું.' વળી ઉમેર્યું—'મારી જાતને બાળીને કાળો બન્યો છું. અને જાતે કાળો બનીને પણ જગતને પ્રકાશ આપ્યો છે. પરંતુ હે ભ્રાત! તેં શું કર્યું છે? એનો કદિ વિચાર પણ કર્યો છે? તારા કપડાની આ ઉજ્જવળતા દુનિયાને કાળી બનાવીને તે મેળવી છે.' વળી ઉમેર્યું—'અરે ભાઈ! અમારો દેહ કાળો છે. પણ અમારા ગુણ કાળા નથી. દિવ્ય તેજથી જગતના દિલ આપનાર અમે જ છીએ.'

૨૧ | 'આંસુએ કહ્યું'

તે ખૂબ પ્રસિદ્ધ પ્રવચનકાર હતો. તેના પ્રવચનમાં હું પણ ગયો. ભીડના લીધે એક ખૂણામાં જઈ બેઠો. અને પ્રવચન સાંભળવા લાગ્યો. શ્રોતાઓ મગ્ન જણાતા હતા. પણ મારા મન ઉપર તેની કાંઈ જ અસર ન થઈ. બીજે દિવસે પણ હું ત્યાં સાંભળવા ગયો. અને મનને તલ્લીન કરવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા. પણ કાંઈ પરિણામ ન આવ્યું. આમને આમ દિવસો વીતવા લાગ્યા. મારા દીલમાં આશંકા થવા લાગી 'શું હું પથ્થર હૃદયનો છું? મને કાંઈ અસર જ કેમ નથી થતી?' હું નિષ્ફળ અને ગમગીન બની ગયો. પરિણામે મારાથી રડી દેવાયું. અને દુઃખના ગરમ ગરમ આંસુ મારા ગાલ ઉપર પડવા લાગ્યા. અને મને દુઃખી થતો જોઈને તે બોલી ઉઠ્યા 'અરે મૂર્ખ! કોણ તું રડે છે? તારે રડવું જોઈએ કે તારા ઉપદેશકે?' મારાથી પૂછાઈ ગયું 'હે પાપ પીનાર પવિત્ર આંસુઓ! ઉપદેશકે રડવું જોઈએ એમ તમો શા ઉપરથી કહો છો?

જરા મુસ્કરાતા આંસુ બોલ્યા 'ઉપદેશકે રડવું જોઈએ કારણકે અન્યાયના આસન ઉપર બેસીને તે ન્યાયના ઉપદેશ આપે છે. લસણનો અર્ક છાંટીને ગુલાબની વાતો લલકારે છે. ક્રોધમાં ધમધમતો રહીને સ્નેહ અને શાન્તિની શીતળ હવા ઇચ્છે છે."

*

૨૨ | 'ફુલના આંસુ'

ગુલાબની કાંટાળી ડાળે નવી કળી આવી. નવીન દુનિયા નીરખવા લાગી. જોતા જોતા એની દૃષ્ટિ નીચે ધૂળમાં પડેલા ફૂલ તરફ ગઈ. ફૂલ તદ્દન ગમગીન હતું અને આંખોમાં આંસુ છલકાતા હતા.

કળીથી પુછાઇ ગયું 'જીવનમાં ન રડવું' તે હવે મોત સામે શા માટે આંસુ વહાવે છે?

ફૂલે રડતા રડતા જવાબ આપ્યો 'કાલ સુધી ગુલાબી સૌન્દર્ય ઉપર હું અભિમાન કરતું હતું એ સૌન્દર્યની [illegible]

*

૨૩ | 'પહેલા પોતેજ બળે છે.'

વારંવાર કેજુને ફુંકાતિ મારતા એક દિવસે કાળુ નાને કહ્યું 'આજે હું કોઈને પણ છોડીશ નહિ. જે કોઈ મારા દુશ્મન થઈને આવશે તેને તત્કાળ હું ખતમ કરી દઈશ.'

જ્યારે તે [illegible], ત્યારે એના જ [illegible] કહ્યું 'તે દુશ્મન જોયો કે નહિ?' કાળુ બોલ્યો 'દુશ્મન [illegible] તેં [illegible] [illegible] છે! [illegible] બીજાને [illegible] કરનાર આગ પહેલા પોતે જ બળે છે.'

•

[illegible] 'રોજનું ઉઠવું અને રોજનું [illegible], તને [illegible]! આ [illegible] [illegible] કરે નહી!

[illegible] '[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]'

'[illegible]'

•

૨૪ 'ગર્જનાનો સંદેશ'

ચોમાસાની મેઘલી રાતે ગંભીર ગર્જના સાથે વરસતી વાદળીને મેં પૂછ્યું : 'કેમ, રાણી! આટલી બધી ગર્જના શા સારુ? ગર્જના વિના પણ વરસી શકાય છે, વરસવા માટે કોઈ જાહેરાત કાંઈ જરૂર ખરી?'

વરસતી વાદળીએ ગંભીર સ્વરે ઉત્તર આપ્યો : 'તારો અને મારો પરિચય થયે વર્ષો વીત્યાં. તું મારા વિના જીવી શકતો નથી. તેં મારી પાસેથી જીવન મેળવ્યું છે, પણ જીવન જીવવાની કળા શીખ્યો નથી.' 'તું શું કહે છે? મારાથી તો કાંઈ સમજાતું નથી.' અધીર થઈ મારાથી બોલી જવાયું.

વાદળીએ ઉત્તર આપ્યો : 'અમે સાગરનાં ખારાં પાણી પીને મીઠા પાણીની ધારા વરસાવીએ છીએ. અને તું? તું અમૃત પીને, જગતને પણ ઝેર [illegible] છે.'

'આટલી વાત કરીને પણ તું આ વાત સમજ્યો નહિ, તેથી ગર્જના કરીને તને સમજાવવા આવી છું કે "કડવા ઘૂંટ પીને પણ અમૃતના ઓડકાર [illegible]."'

*

૨૫ 'નાનું એટલું [illegible]'

વિરાટ છો. પણ ક્ષમા કરો; આપ ભૂલો છો. નાનાની ઉપેક્ષા કરીને વિરાટ પણ જીવી શકતું નથી. પાણીના નાનાં નાનાં ટીપાં વિના સાગરનું અસ્તિત્વ કેવું ?'

'આપનું વિરાટ મગજ અમારા જેવા નાનાની કિંમત આંકી શકતું નથી. પણ આગનો એક નાનો જ તણખો, નાની જ ચીનગારી, વિરાટ જંગલને રાખની નાની ઢગલી બનાવી શકે છે.' નાનકડું મચ્છર વિરાટ કાય હાથીને ક્ષણ માત્રમાં ઢીલો ઢફ બનાવી શકે છે. નાના સરખા છિદ્રની ઉપેક્ષા કરવાથી વહાણના વહાણ સાગરમાં હતા ન હતા થઈ જાય છે. નાના વડના બીજની ઉપેક્ષા કરવાથી કિલ્લાની દિવાલો ચિરાઈ જાય છે. નાની સરખી બીડી મોટા મોટા યંત્રોને પણ બાળી દે છે કદમા ઘણો જ નાનો એવો આણુ બોમ્બ હજારો માઈલ સુધી સર્વનાશ વેરે છે અને તેની અસરથી સમગ્ર જગત ભયે કંપે છે.'

'નાનાને ક્ષુદ્ર સમજી તેની ઉપેક્ષા કરવાની ભૂલ ન કરો. નહિતર પસ્તાવું પડશે.'

*

૨૬ | 'વન સભા'

વનમાં ફરતા ફરતા એક દિવસ ખડખડાટ હાસ્ય મારા કાને અથડાયું. મેં ચમકીને જોયું. વૃક્ષોના મુખિયાં એકઠા મળી ટોળ ટપ્પા હાંકતાં હતાં અને વિનોદ મજાક કરતાં હતાં.

સહસા હું બોલી ઉઠ્યો, 'આ વિનોદ મજાક ક્યારથી શીખ્યાં! આજે કોની મજાક ચાલે છે!'

મારા પ્રશ્નથી તે સભામાં એકદમ શાન્તિ છવાઈ ગઈ. પણ એક

જર્જરીત મૂળે ગુસ્સાથી મોઢું સખત કર્યું અને પછી બોલ્યું : 'દરરોજ અમારા ઉપર હસનાર હે માનવ પ્રાણી! આજે અમે તારી અજ્ઞાનતા અને વિચિત્રતા ઉપર હસી રહ્યા હતા.'

'અમે જમીનમાં દટાયા છીએ અને ધૂળમાં દબાયા છીએ અને અંધારામાં રહીને પણ વૃક્ષને પુષ્ટી દેવા અને પ્રકાશ તરફ મોકલીએ છીએ. પૃથ્વીમાંથી રસ કસ ખેંચીને અમે વૃક્ષને આપીએ છીએ. અને વૃક્ષ તમને તે ફળ ફૂલ રૂપે આપે છે. પણ વિચિત્ર પ્રાણી! તમે ફળ ફૂલને પ્રેમ કરો છો અને તેની પ્રશંસાના ગીત પણ ગાઓ છો. પણ અમારી તરફ ઉપેક્ષા અને ઘૃણાથી હસો છો. વાહ રે! તમારી 'આત્મ બુદ્ધિ'! કાર્યને સ્વીકારો છો અને કારણની ઉપેક્ષા કરો છો."

૨૭ 'નદી બોલી'

[illegible] નદીના પાણી વહી રહ્યા હતા અને [illegible] પ્રકાશમાં [illegible] પણ [illegible] અને [illegible] કે પાણી [illegible] ઉછળવાનું કારણ પૂછ્યું. અને [illegible] બોલી.

'[illegible]! તું [illegible] [illegible]'

'નિર્મળ વસ્તુ તારા સંસર્ગથી મલીન બને છે, મલીન પણ અમારી પાસે આવતા ઉજ્જવળ અને પવિત્ર બને છે.'

'સ્વાર્થી માનવ ! તારા અને અમારા વિચાર અને વ્યવહારમાં અંધકાર અને પ્રકાશ જેટલું અંતર છે. તારી સ્વાર્થી દુનિયાથી દૂર દૂર જવા માટે અમે ઉતાવળે ઉતાવળે દોડી રહ્યા છીએ.'

*

૨૮ 'સોય અને કાતર'

દરજી દુકાનેથી ઘેર ખાવા ગયો. અને સોય અને કાતર ઝઘડી પડ્યાઃ—

સોય—મોટી બહેન ! તું ચાલે છે, ત્યારે કચકચાટ કેમ કરે છે ?

કાતર—તારી માફક મુલાયમની રીતે ચાલીએ તો અવાજ ન થાય. એવી મુલાયમ ચાલ તને મુબારક હો. મારી ચાલવાની રીતથી તો દુનિયામાં મારી આબરૂ છે.

સોય—બહેન ! રહેવા દો. તમારી આબરૂ તમને મુબારક. ટુકડા કરનારની આબરૂ હું જાણું છું. ટુકડા કરનારને દુનિયા ઠોકરે મારે છે.

પણ ત્યાં દરજી આવી પહોંચ્યો. અને બન્ને ચૂપ થઈ ગયા. દરજીએ કપડું હાથમાં લીધું અને કાતર ઉપાડી. અને કાતર ચાલી અને કચ કચ કરતા કપડાના ટુકડા થઈ ગયા. અને દરજીએ કાતરને નીચે મૂકી દીધી. પછી તેણે સોય લઈ ટુકડાઓ સાંધ્યા. અને સુંદર ખમીસ તૈયાર થયું. કામ પુરું થતાં દરજીએ સોય પોતાની ટોપીમાં ખોસી દીધી.

બીજે દિવસે કાતર અને સોય મળ્યા. સોય બોલી 'જોયું ને ! બહેન ! ટુકડા કરનારનું સન્માન અને સ્થાન અને સાંધનારનું સ્થાન અને સન્માન.'

કાતર મુંગી થઈ ગઈ.

*

૨૯ | 'મારે તો એક છિદ્ર છે પણ આપને ?'

નાની બેબીએ સોય જોઈ નાખી. અને તેણી તે ગળણીની નજરે પડી. ગળણી બોલી 'અલી ! સોય ! તારે માથે છિદ્ર છે. છતાં આમ અક્કડ બનીને ચાલતા અને ફાંકી ફાંકી વાતો કરતા શરમાતી નથી !'

સોય બોલી 'બહેન ! તમારી વાત બરાબર છે. આપની દૃષ્ટિ સૂક્ષ્મ છે. એટલે નાનું છિદ્રપણ આપની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિમાં પડી શકે તેમ નથી. મારે તો એક છિદ્ર છે. પણ આપને ? આપે તમારી જાત તરફ દૃષ્ટિ ફેંક્યું છે ?'

ગળણી નિરુત્તર બની ગઈ.

*

૩૦ | 'તું અને હું'

સુમધુર અવાજ સાંભળીને તો ભ્રમર પણ શરમનો માર્યો ભાગી ગયો. શું વાત કરું તમારા રૂપ, સૌન્દર્ય અને અવાજની !" ચાળણી ફરી ખડખડાટ હસવા લાગી.

સૂપડું જરા ગંભીર થઈને બોલ્યું 'હા ચાળણીબેન ! મારા રૂપ રંગ ઉપર તને હસવું આવે છે. ઠીક છે. હસી લે ..પણ મારી પાસે કોઈ વસ્તુ આવે છે ત્યારે તેમાંથી સાર રૂપ હું રાખું છું અને તુચ્છ ભાગને ફેંકી દઉં છું. અને આપ સાર સાર ભાગ ફેંકી દઈ કચરો રાખી મૂકો છો...આ છે તમારા ઢંગ !'

૩૧ સૂપડું શું ઉત્તર આપે?

પ્રચંડ વાયુના વંટોળિયે ધરતીનો કણે કણ ધ્રુજી રહ્યો હતો. આકાશમાં વાદળો પણ ગરજતાં હતાં. ઝાડના પાન-ફૂલ અને ડાળી ઓ તૂટતા ફૂટતા પ્રકૃતિને ઉજાડી નાખતા હતા. અને પ્રકૃતિની ભીરુ ને નીડરો પશુઓ ધ્રુજી જતા હતા.

બીજે દિવસે તોફાન શાંત થયું. પ્રકૃતિનો રોષ શમી ગયો પણ રોષના ચિહ્નો રહી ગયા. કેટલાક વૃક્ષો સહુને જોતાં ધરાશાયી થઈ ગયા. વનરાજે ફરતા ફરતા આ જોયું તેણે બીજા પશુઓને સમજાવ્યું. 'આ વૃક્ષોના મૂળ સડી ગયાં હતાં. અથવા ખોખરાં થઈ ગયાં હતાં. તેથી તોફાનમાં ઉખડીને નાશ પામ્યા. આ બીજા વૃક્ષોનાં મૂળ મજબૂત છે. તેથી તોફાનમાં અડગ છતાં તે સ્થિર ઊભા છે, ભલે આંધી તૂફાન ઉપર છે...જ્યાં સુધી તમારા મૂળ મજબૂત છે. ત્યાં સુધી મોસમ ગમે તે હોય કે તોફાન ગમે તેવું તેય પણ તમને ઉખેડી નહિ શકે. તમે તેમાંથી પસાર થઈ શકશો.'

૩૨ 'હાસ્ય (રુદન)નું રહસ્ય'

વૃદ્ધ વનરાજને અત્યંત ધીમે ધીમે ચાલતા જોઈને વૃક્ષ ઉપર બેઠેલો વાંદરો આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો, 'વનરાજ! આપની ગતિમાં આટલો બધો ફેરફાર શાથી?' વનરાજે કહ્યું, 'ભાઈ! પાપ કરતાં કરતાં આખું જીવન વીત્યું. પણ જીંદગીના આ અંતિમ દિવસો સુધારવા હવે સન્યાસ લઈ લીધો છે. તેથી જાણ્યા અજાણ્યા કોઈને પણ આ વૃદ્ધ શરીરથી ઈજા ન થઈ જાય તે માટે અત્યંત ધીમે ધીમે ચાલવાની પ્રતિજ્ઞા પાળું છું, ભાઈ!'

વાંદરો બોલ્યો, 'હેં! ઊભા રહો. આપ સંતના દર્શનથી આંખો પવિત્ર બની. હવે આપના ચરણ સ્પર્શથી આ દેહને પવિત્ર બનાવી દો. કૃપા કરી ઊભા રહો.'

સિંહ બોલ્યા, 'ના, ના. રહેવા દે. આ પાપી શરીરના દર્શન-સ્પર્શની વાત રહેવા દે.'

'અરે!' વાંદરો [illegible] ભક્તિ પૂર્વક બોલ્યો, 'હે! ઊભા [illegible]

વાંદરો બોલ્યો. 'હા! દેવ!'

સિંહે પુછ્યું. 'પણ આવા સમયે હાસ્યનું કાંઈ રહસ્ય છે?'

વાંદરો બોલ્યો 'દેવ! એ તો હસનાર જ જાણે છે. આપથી તે રહસ્ય મેળવી શકાય તેમ નથી.'

હાસ્યના રહસ્યને પામવાની ઉત્સુકતામાં વનરાજ જરા જોરથી હસી પડ્યો. અને મોઢું ખોલતાં જ વાંદરો છટક્યો અને આંખના પલકારામાં છલાંગ મારી વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયો. પછી વૃક્ષની ઉંચી ડાળે બેઠો બેઠો વાંદરો રડવા લાગ્યો. વનરાજે આશ્ચર્યથી પુછ્યું. 'અલ્યા! હવે રૂદન શા માટે?'

વાંદરો બોલ્યો 'હું મારા માટે રડતો નથી. સાધુઓને બદનામ કરનાર તમારા જેવા સાધુઓ માટે રડું છું. તમારા જેવાને લીધે સાધુ જીવન ઉપરનો ઈતબાર રહેશે નહિ. એ દુઃખે રડુ છું.'

*

૩૩ 'ગાવાનો મૂડ'

કોયલ ટહૂકતી હતી. અને કાગડો સાંભળતો હતો. કાગડી એકદમ ગુસ્સે થઈ, કાગડાને કહેવા લાગી. 'તમેય કેવા છો! આ બાંગડે છે તેમાં શું બન્યું છે? તેને નસાડી મૂકો. તે જ્યાં સુધી બાંગડે છે ત્યાં સુધી મને ગાવાનો 'મૂડ' જ આવતો નથી.'

૩૪ 'અને પછી અંધારૂં નાશ પામે છે'

અમાસની અંધારી રાતે અંધારામાં આંખો મીંચી ડરતા ડરતા નાની ચકલીએ પૂછ્યું 'હેં મા ! આ ચંદ્ર તે કેવો છે ? કોઈ દિવસ મોટો તો કોઈ દિવસ નાનો, તો વળી કોઈ દિવસ આજની માફક તદ્દન સંતાઈ જાય છે. બાપુ, આ તે કેવું ?'

'પહેલાં ચંદ્ર સુંદર હતો અને જગતને ચાંદનીથી નવડાવતો હતો. પણ પછી શાંત રહેવા લાગ્યો. ' મોટી ચકલીએ પુત્રીને જવાબ આપવા કર્યો.

'પછી શું થયું !'

'એ કાલિમાથી એની ચંદ્રિકા પણ ફીક્કી પડવા લાગી. આથી [illegible] તે [illegible] પાછો [illegible]. [illegible] ત્યારે [illegible]. [illegible] ચંદ્ર [illegible] અને તેનું [illegible] ચંદ્ર [illegible] થઈ જાય છે. ત્યારે તેનું [illegible].' એમ પુત્રીને અનુભવવાણી સંભળાવી.

૩૫ | 'ગુલામ'

એક દિવસ સેતાનનું મન કામથી કંટાળી ગયું તેણે મનોમન સન્યાસ લેવા નિશ્ચય કર્યું. અને પોતાના ગુલામો વેચવા શરૂ કર્યા. બુરાઈ, ઈર્ષા, ક્લેશ અભિમાન વગેરે બધા ગુલામોને વેચવા એક હારમા ઉભા રાખ્યા. સેતાનના ભક્તો આવતા ગયા. અને ઓળખી ઓળખીને ગુલામોને ખરીદ કરવા લાગ્યા. બધા ગુલામો વેચાઈ ગયા. પણ એક ઘરડો અને કદરૂપો ગુલામ હજુ વેચાયા વિના ઉભો હતો.

આ ઘરડા અને કદરૂપા ગુલામની કિંમત પણ બીજા ગુલામો કરતા વધારે હતી. તેથી એક ભક્તે સાહસ કરી સેતાનને પૂછ્યું : 'આ છે કોણ' છે તો ઘરડો અને કદરૂપો છતા કિંમતમાં આટલો બધો મોંઘો કેમ?'

'અરે! આ!' સેતાન હસ્યો, 'આ મારો સૌથી વધારે પ્રિય અને અનિવાર્ય ગુલામ છે. એ મારા જમણા હાથ જેવો છે. એમ ઘણા ઓછા માણસો જાણે છે. એના આધારે જ લોકોને મારા સકંજામાં ઘણી સહેલાઈથી હું ફસાવું છું.'

'હજુ પણ ન ઓળખ્યો એને? સેતાન ખડખડાટ હસીને બોલ્યો.' 'એ નિરુત્સાહ છે. નિરુત્સાહ.'

*

૩૬ | 'સિદ્ધિ'

અચાનક ફરીવાર આત્માનો સમાગમ થતા મેં પુછ્યું. 'આખર તું ઈચ્છે છે શું?' તે બોલ્યો : 'હું જ્ઞાન ઈચ્છું છું'

'શેનું જ્ઞાન?'

'જે કાંઈ આ જણાય છે તે બધાનું 'સત્'નું અને 'અસત્'નું બધાનું.'

'એ જ્ઞાન તને સિદ્ધિ પાસે પહોંચાડશે?' મેં પુછ્યું

'હા, અંદરથી અને બહારથી જેણે મને ઘેર્યો છે. તેનાથી એની મદદથી હું મુક્ત થવા ઇચ્છુ છું.' આત્માએ સરળ ભાવે જવાબ આપ્યો.

'પણ જ્ઞાનનો બોજો વધારીને પણ તું મુક્ત થઈ શકીશ?' હસતા હસતા મેં પુછ્યું.

ત્યારે તે વધારે હસ્યો 'શું જ્ઞાન પણ ભાર છે? ના, ના, તે તો રક્ષક છે, મુક્તિદાતા છે. જેમ ગરમી છોડમાં રહેલા બીજને, આનંદ કંઠમાં રૂંધાયેલા ગીતને અને કરુણા હૃદયમાં રહેલા કવિના ઉદ્‌ગારોને બહાર કાઢે છે, તેવી જ રીતે જ્ઞાન મને મુક્ત કરે છે."

*

૩૭ | 'ચાગાગજ'

શિવધનુષ્યને તોડીને ફેંકી દીધું હતું તેમ તેમ અભિમાનના ભૂક્કા ઉડાવી દીધા છે.

જરા મલકાઈને સંયમ પૂર્વક બગલો બોલ્યો. 'હે કલ્યાણી! એમ ન કહો. હું તો એક ક્ષુદ્ર પ્રાણી છું.'

નમ્ર સ્વરે હંસલી બોલી 'સિદ્ધેશ્વર! પતિતપાવન થઈને પણ તમે તમારી જાતને અધમ બનાવો છો. એ તમારી મહત્તા છે. 'हीरा मुखसे ना कहे, लाख हमारा मोल' પ્રભો! કૃપા કરીને આ સરોવરને પવિત્ર બનાવો.'

ભૂખ સતાવી રહી હતી. અને હંસલોની હાજરીમાં અસલ સ્વરૂપ પ્રગટ ન થાય તેમ બગલો ઈચ્છતો હતો. તેથી તે બોલ્યો 'દેવી! એક જ સ્થાને સંતોએ વધારે સમય રહેવું ઉચિત નથી. અધિક સહવાસથી મોહ ઉત્પન્ન થાય છે. મોહ જ સંસારનું મૂળ કારણ છે.'

'કૈલાસવાસી પ્રભો! જરા ઉભા રહો. હું મારા જીવનસાથીને બોલાવી લાવું.' હંસલી બોલી.

'હે સુલક્ષણા! મને ક્ષમા કર. સ્વેચ્છાપૂર્વક દર્શન આપવામાં આત્મ–અભિમાનની મને ગંધ આવે છે.' બગલો બોલ્યો.

'પ્રભો! આપની જેવી મરજી. પણ ઉભા રહો. મારી પીછી ભેટ સ્વીકારતા જાઓ.' હંસલી બોલી.

'ના. મધુરભાષિણી! હવે માયાજાળમાં ફરીથી હું ફસાવાનો નથી. અંતરચક્ષુ ખુલી ગયા પછી ફરીવાર મોહાંધકારમાં ભટકવાનો નથી. હે કલ્યાણી તને ધર્મ લાભ હો.' બગલો બોલ્યો. અને ચાલવા લાગ્યો.

નજર પહોંચી ત્યાં સુધી દૂર દૂર જતા બગલાને હંસલી એક ધ્યાને જોઈ રહી. હંસરાજે આ બધી વાત સાંભળી ત્યારે મહાત્માના દર્શન નહિ પામવા માટે તે જરા ખિન્ન થયો.

કેટલાક દિવસો પછી હંસનું જોડકું ફરતા ફરતા દૂર નીકળી ગયું. ત્યાં તેમની નજર યોગીરાજ ઉપર પડી. હંસલીએ તરત જ ઓળખી લીધા. અને ઝીણી નજરે જોયું તો પાણીમાં ચાંચ નાખીને કોઈ વસ્તુ યોગીરાજ ગળામાં ઉતારતા હતા. બન્ને યોગીરાજની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે બગલાએ કહ્યું 'ભક્તોથી છાનું રાખવા જેવું શું છે? જેમ સ્થળચરોના ઉદ્ધાર માટે પહેલા અવતારો થતા હતા, તેમજ આ કળિકાળમાં જળચરોના ઉદ્ધાર માટે જ મેં આ દેહ ધારણ કર્યો છે."

નત મસ્તકે પ્રણામ કરતા કરતા નમ્ર વાણીથી હંસલા-હંસલી એ કહ્યું 'પતિતોદ્ધારક પ્રભો! આપ ખરેખર અવતારી પુરુષ છો. આ ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓ માટે કૈલાસધામ છોડીને આ પૃથ્વીને પાવન કરવા આપ પધાર્યા છો. આપના આ પરોપકારી સ્વભાવને માટે રાત-દિવસ અમે આપને ધન્યવાદ આપીએ છીએ."

('कुछ मोती-कुछ सीप' से।)

૩૮ | 'પાડોશી જાગ્યું'

ભાઈ લક્ષ્મણ ! જરા આ બાજુ તો જો. રખેને કોઈ જીવની ઘાત ન થઈ જાય તે માટે કેવી સાવધાનીપૂર્વક ધીરે ધીરે પગલાં માંડે છે. ખરેખર પંપા સરોવરમાં આ બગલો પરમ ધાર્મિક જણાય છે.'

રામના શબ્દો માછલીના કાને પડ્યા. તેણે વિચાર્યું 'પવિત્ર માણસો બધાયને પવિત્ર જ ભાળે છે. પણ આ ઊજળી પાંખોવાળાની કાળી વાતોથી રામને મારે પરિચિત કરવા જોઈએ.' તે બોલી—

'बक: किं वर्णते राम ! तेनाहं निष्कुलीकृत ।
सहवासी विजानियात्, चरीत्रं सहवासिनाम् ॥

હે પવિત્ર હૃદયી રામ ! બગલાના શું ગુણ ગાઓ છો ? એણે તો મારા આખા કુળનો નાશ કર્યો છે તેના કાળા ચારિત્ર્યની વાતો તો સાથે રહેનાર જ જાણે, આપને શું ખબર પડે ?"

*

૩૯ 'નબળાઈનું પાપ'

એક વરુ નદીમાં પાણી પીતું હતું. થોડે દૂર ઘેટાનું એક બચ્ચું પણ પાણી પીતું હતું. ઘેટાના બચ્ચાને જોઈને વરુના મોંમાં પાણી આવ્યું: કાંઈક વિચારી તે બોલ્યું, 'અલ્યા ! મારું પાણી કેમ એઠું કરે છે ?' 'કાકા ! કાંઈક ભૂલ થાય છે પાણી તો તમારા તરફથી થઈને મારી તરફ આવે છે. કેમકે પાણીનું વહેણ તમારા તરફથી મારી તરફ આવે છે.' ઘેટાના બચ્ચાએ કોમળ સ્વરે જવાબ આપ્યો.

વિચાર કરી વરુ ફરી બોલ્યું 'ઠીક. ઠીક. પણ આજથી એક વર્ષ પહેલા મને તેં શા માટે ગાળ દીધી હતી ?'

'કાકા ? અત્યારે મારી ઉંમર ફક્ત છ મહિનાની જ છે.' ઘેટાનું બચ્ચું બોલ્યું.

કેટલાક દિવસો પછી હંસનું જોડલું ફરતા ફરતા દૂર નીકળી ગયું. ત્યાં તેમની નજર યોગીરાજ ઉપર પડી. હંસલીએ તરત જ ઓળખી લીધા. અને ઝીણી નજરે જોયું તો પાણીમાં વાંસ નાખીને કોઈ વસ્તુ યોગીરાજ ગળામાં ઉતારતા હતા. બન્ને યોગીરાજની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે ભગવાને કહ્યું 'ભક્તોથી છાનું રાખવા જેવું શું છે? જેમ સ્થળચરોના ઉદ્ધાર માટે પહેલા અવતારો થતા હતા, તેમજ આ કળિકાળમાં જળચરોના ઉદ્ધાર માટે જ મેં આ દેહ ધારણ કર્યો છે."

નત મસ્તકે પ્રણામ કરતા કરતા નમ્ર ભાવથી હંસલા-હંસલીએ કહ્યું 'પતિતોદ્ધારક પ્રભો! આપ ખરેખર અવતારી પુરુષ છો. આ ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓ માટે કૈલાસધામ છોડીને આ પૃથ્વીને પાવન કરવા આપ પધાર્યા છો. આપના આ પરોપકારી સ્વભાવને માટે શત-શત અમે આપને ધન્યવાદ આપીએ છીએ."

('कुछ मोती-कुछ सीप' से।)

*

૩૮ | 'પાદરથી જવાનું'

અરે ભગવન્! જ્યારે આ મનુષ્ય તો નથી. રબિને કોઈ ઉત્તરની પણ ન થઈ ત્યારે તે મને કેવી આતુરતાપૂર્વક ધીરે ધીરે પગથી માટી પી. ખરેખર પણ શરીરમાં આ જગતે પરમ ધાર્મિક જણાય છે.'

રામના ઉત્તરે માછલીના કાને પડ્યા. તેણે વિચાર્યું 'પવિત્ર મનુષ્ય ભક્તને પવિત્ર જ માને છે. પણ આ તેમનો પાપોવાળાની કાળી ચાલેથી ગમને માટે પરિચિત કરવા જોઈએ.' ને બોલ્યા—

'बकः किं वर्णिते राम ! तेनाहं निष्कुलीकृतः ।
सहचारी विजानीयात् , चरित्रं सहचारिणाम् ॥'

હે પવિત્ર હૃદયી રામ! બગલાના શા ગુણ ગાઓ છો! એણે તો મારા આખા કુળનો નાશ કર્યો છે. તેના કાળા ચારિત્ર્યની વાતો તો એની સાથે રહેનાર જ જાણે, આપને શું ખબર પડે?"

•

૩૯ 'નબળાઈનું પાપ'

એક વરુ નદીમાં પાણી પીતું હતું. થોડે દૂર ઘેટાનું એક બચ્ચું પણ પાણી પીતું હતું. ઘેટાના બચ્ચાને જોઈને વરુના મોંમાં પાણી આવ્યું; કાંઈક વિચારીને તે બોલ્યું, 'અરે! મારું પાણી કેમ એંઠું' 'કાકા! કાંઈક ભૂલ થાય છે પાણી તો તમારા તરફથી એંઠું થઈને મારી તરફ આવે છે. કેમકે પાણીનું વહેણ તમારા તરફથી મારી તરફ આવે છે.' ઘેટાના બચ્ચાએ કોમળ સ્વરે જવાબ આપ્યો.

વિચાર કરી વરુ ફરી બોલ્યું 'ઠીક. ઠીક. પણ આજથી એક વર્ષ પહેલાં મને તેં શા માટે ગાળ દીધી હતી?'

'કાકા! અત્યારે મારી ઉંમર ફક્ત ૭ મહિનાની જ છે.' ઘેટાનું બચ્ચું બોલ્યું.

'પણ પરમ દિવસે મને જોઈને તારી મા શા માટે અભિમાન કરતી હતી ? કહે જોઉં.' વરૂ ઘુરક્યું.

'મારી માને મરી ગયાને પુરા ત્રણ મહિના થઈ ગયા. કાકા !' ઘેટાના બચ્ચાએ વરૂનો ત્રીજો દાવ પણ નિષ્ફળ બનાવ્યો.

'સામે બોલતા શરમાતું નથી.' એમ કહી ગુસ્સે થયેલું વરૂ ઘેટાના બચ્ચા ઉપર તૂટી પડ્યું.

*

૪૦ / 'ભમરીની શોભા'

[illegible]

મેલા બનેલા મનની ચિંતા કર. અને ફુરસદ મળે તો જરા સ્વાશ્રયી બનવાનો પ્રયત્ન કર. સારાની પાસે બેસવું હોત તો મન પણ સારૂ બનાત. ક્ષુદ્ર સ્વાર્થી રહીશ તો બધેથી ધિક્કાર જ મળશે.'

મધમાખી તો પોતાના રસ્તે પડી. પણ ભમરી મનોમન ગણગણતી રહી.

*

૪૧ 'ઉજ્જડ શાથી ?'

હંસનું એક યુગલ ઉડતું ઉડતું વેરાન પ્રદેશમાંથી પસાર થતા થાકયું. તેમણે ત્યાં એક વૃક્ષ ઉપર આરામ કર્યો, અને રાત્રી ત્યાં ગાળવા વિચાર્યું. થોડે દૂર ઘુવડ બેઠું હતું. તેને જોઈને હંસલાએ હંસલીને કહ્યું. 'આ બધુ ઉજ્જડ દેખાય છે તેનું કારણ તું જાણે છે ?' હંસલીએ માથુ ધુણાવ્યું ત્યારે હંસલો ઘુવડ તરફ ઈશારો કરતા બોલ્યો. 'વિનાશના કારણ આ પક્ષીઓ છે. જ્યાં એના પગલા પડે છે, ત્યાં સર્વ નાશ જ થાય છે.' ઘુવડે આ સાંભળ્યું, તેનું હૃદય વિંધાવા લાગ્યું. પણ જવાબ આપવાનો યોગ્ય અવસર ન હતો તેથી કડવો ઘુંટડો ઉતારી ગયું. મૌન રહ્યું.

રાત વીતી પ્રભાત થતાં આગળ પ્રયાણ કરવા હંસ યુગલ તૈયાર થઈ રહ્યું હતું. ત્યારે ઘુવડે હંસલીને પકડીને હંસલાને કહ્યું. 'એને કયાં લઈ જાય છે ? એ તો મારી પત્ની છે.' હંસલો બોલ્યો. 'શા માટે મશ્કરી કરો છો ? હંસલી કદિ ઘુવડની પત્ની થઈ શકે ?'

ઘુવડ બોલ્યું. 'આજે બધુ જ શક્ય છે. બધુ જ બની રહ્યું છે. જો તમને મારી વાતમાં વિશ્વાસ ન બેસતો હોય તો ન્યાય કરાવી શકો છો.'

હંસલો ન્યાય કરાવવા કબુલ થયો બન્ને પંચાયત ઓફિસે ગયા. અને હંસલે ફરિયાદ નોંધાવી.

પંચોએ વિચાર્યું. 'હંસલો પરદેશી છે. આજે છે અને કાલે ઉડી જશે. ઘુવડ આપણું પાડોશી છે. તેને નાખુશ કરવું એ પણ ખોટું છે. પણ એનો પક્ષ લેતા સત્યનું ખૂન થાય છે. એ પણ ખોટું છે.' આમ પંચ દ્વિધામાં કાંઈ પણ નિર્ણય ન કરી શક્યું. ત્યારે પ્રમુખે પંચોને ખાનગીમાં મસલત કરવા બોલાવી સમજાવ્યું— 'ભાઈઓ તમારી દ્વિધા હું સમજું છું. પણ રાષ્ટ્ર પ્રત્યે પણ આપણી એક ફરજ છે. ન્યાય મળતા હંસલો હંસલીને લઈને ચાલ્યો જશે. માટે રાષ્ટ્રને ખાતર પણ હંસલીને જો રોકી રાખીએ તો ભવિષ્યમાં દેશમાં ઘુવડોને બદલે હંસો જ હંસો જોવા મળશે. રાષ્ટ્રહિત સૌથી મહાન છે—'

બંધ પંચો બહાર આવ્યા અને ફેંસલો સંભળાવ્યો—'હંસલી [illegible]

૪૭ | મારા વિના તું અધુરો છે

વાત ઘણી જુની છે.

એક દિવસે સૂર્યે ચંદ્રને ધમકાવતાં કહ્યું–' અરે મૂર્ખ ! હમેશા મારી પાછળ જ શા માટે ચાલે છે ! કોઈ દિવસ એક ડગલું આગળ તો વધ હમેશા બીજાના તેજે ચમકતા તને શરમ નથી આવતી ?

સૌમ્ય દૃષ્ટિથી સૂર્ય તરફ જોઈ ચંદ્ર બોલ્યો–' હે સૃષ્ટિના શાસક ! જે દિવસે તારી પાછળ ચાલવાનું હું છોડી દઈશ, તે દિવસે તારી સત્તા નાશ પામશે. માટે એટલો મદ ન કર. મારા વિના તું અધુરો છે. તું કર્તવ્ય છે તો હું પ્રેમ છું. બન્ને પરસ્પર આવશ્યક છે. બન્નેના સહયોગ વિના શાસન દોષિત બને છે. દોષિત સૃષ્ટિના શાસક !

કર્તવ્યના પવિત્ર પગલે જીવન માર્ગ ઉપર તું ભ્રમણ કરે છે. અને હું પાછળ પાછળ આવીને એના ઉપર ચંદન છાંટું છું.

*

૪૮ | ' બે ફુલ '

વનના એકાંત ખૂણામાં બે ફુલ મહેકતા હતા એક થોડા સમય પહેલા જ દુનિયામાં આવ્યું હતું. બીજું દુનિયાનો માર્ગ વટાવીને નીચે ઘાસ ઉપર પડ્યું હતું. અને ત્યાં પડ્યું પડ્યું નવ વિકસિત ફુલનું હાસ્ય ઈર્ષાથી જોઈ રહ્યું હતું. તેની સાથેના પતંગીયા–ભમરા ભરતાના નાચ-કૂદ અને મસ્તી તેનાથી ન જોઈ શકાયા. આ બધું જોઈ જોઈને તે ઈર્ષાથી સળગતું ઘાસ ઉપર આમ તેમ આળોટતું

પડ્યું રહ્યું. રાત પડી તો પણ તેને ચેન ન પડ્યું. તેની વ્યાકુળતા કાયમ રહી. વાદળા પણ તેના દુઃખે દુઃખી થઈ રડ્યા.

પરંતુ એ શીતળ વર્ષા ધારાથી પણ દીપી એ સળગતું હૃદય શાન્ત ન થયું. પણ એવામાં હસતા ફૂલનું પાંદડું ખર્યું અને નીચે પડેલા ફૂલનું કરમાયેલાં મુખ ઉપર હાસ્ય રેલાયું.

ઘાસ ઉપર રહેલા પાણીના ટીંપાએ આ જોયું અને તે બોલ્યું "કાલે તું પણ કરમાયેલા ફૂલોને જોઈને હસતું હતું. ત્યારે તને ધીમેથી કાનમાં કહ્યું હતું – 'આટલો અભિમાન ન કર કેટલાય ફૂલો ખીલી ખીલીને ખરી ગયા.' પરંતુ તે કાને પણ સાંભળ્યું નહિ. આજે તારી દશા [illegible] છે. અને તારા નાના બાળકનું [illegible] જોઈ બળે છે. તેમજ તેના [illegible] આનંદ પામે છે. આવા દીપીની ટેવ તો મનુષ્યમાં હોય છે. [illegible] મનુષ્યનો પડછાયો તારા ઉપર પડ્યો છે કે શું ?"

'મનુષ્યનો પડછાયો [illegible] તારા ઉપર પડ્યો છે [illegible]

[illegible]

([illegible])

૯ ' પશુ સમેલનમાં એક અવાજ '

નેપાળની તળેટીમાં મોટું પશુ-સમેલન ભર્યું હતું. વનરાજ સિંહ પ્રમુખ સ્થાને હતો. સમેલનની શરૂઆત સ્વાગત પ્રમુખ તાના જોરદાર ભાષણથી થઈ.

શિયાળરાજ, કુકડુરરાજ વગેરેના ભાષણના અંતે પ્રમુખ મહારાજ ઊઠયા અને બોલ્યા–' ભાઈઓ! આજના આ સમેલનમાં સભાના મુખ્ય પ્રશ્નો તરફ હું તમારું ધ્યાન દોરવા માગું છું. મને આશા છે કે તમે બધા મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળશો.

' ભાઈઓ! સરકારી અને રાજ્ય કહેવાતો મનુષ્ય આજે આપણું હિતની વિરૂદ્ધ કામ કરી રહ્યો છે. આપણે રહેવાના શાન્ત અને ગાઢા જંગલો તે કાપી રહ્યો છે. પરિણામે આપણી વસ્તીનો પ્રશ્ન ઘણો ઉગ્ર બન્યો છે. બીજી તરફ આપણી આઝાદી પણ તે છીનવી લે છે અને પોતાના મનોરંજન માટે આપણને પ્રાણીઘર રૂપી કેદખાનામાં પૂરે છે. અને પછી ત્યાં આપણી પરાધીનતા અને લાચારીની મશ્કરી કરે છે. તો વળી કેટલાક આપણા જેવા નિઃશસ્ત્ર ઉપર ભયંકર હથિયાર લઈ તૂટી પડી આપણી હત્યા કરે છે અને ખુશી થાય છે. અને આ માટે તે પોતાને મોટો વીર કહેવરાવે છે. આ બધાને પરિણામે આપણી વસ્તીમાં ઘણો ઘટાડો થઈ રહ્યો છે. વળી આ શિકારરૂપી હત્યાનું બીજું દુષ્ટ પરિણામ એ આવ્યું છે કે દિવસે દિવસે આપણા ખોરાકનો પ્રશ્ન પણ વધારે ને વધારે વિકટ બનતો ગયો છે.'

ચિત્તો બોલ્યો, ' ભાઈઓ! તે મનુષ્ય આપણને ક્રૂર કહે છે. પણ એની ક્રૂરતાથી તો દુનિયા કંપી ઊઠી છે. એણે આપણા મહાપુરુષો સાથે કેવો સારો વ્યવહાર કર્યો છે! જેને તે પૂજે છે, તેને દિવસ આથમતા (કામ પતી જતા) ગોળીનો શિકાર પણ બનાવે છે.

અહિંસાનો સંદેશ વહેવડાવનાર સાથે આવો વ્યવહાર હોય તો પછી આપણી તો વાત જ શી?'

ગજરાજ બોલ્યા, 'ભાઈઓ! ચિન્તા ન કરો. એના દિવસો હવે ભરાઈ ગયા છે. એની સંહાર વૃત્તિ હદ ઓળંગી ગઈ છે. આપણો શિકાર કરતા કરતા હવે તે પોતાના ભાઈઓને શિકાર કરવા તૈયાર થઈ ગયો છે. એણે વિનાશની વિશાળ યોજનાઓ બનાવી છે. મહા-ભયંકર વિનાશકારી શસ્ત્રો પણ એણે બનાવ્યા છે.'

વનરાજે વચમાં જ કહ્યું, 'હું ધારું છું કે એ મનુષ્યોમાં થોડા પણ વિચારવાન માણસો જરૂર મળશે જ. તેમનો વિવેકદીપ હજુ નહિ ઓલવાયો હોય. એ વિવેકી પુરુષો પોતાના પ્રાણ હોમીને પણ માનવતાની જ્યોત ફરી સળગાવશે, અને ભૂલેલો માનવ માનવતા ફરી પ્રાપ્ત કરશે.

આ શુભેચ્છા સાથે હું વિરમું છું. આશા છે કે આ માટે સામાન્ય હાર્દિક અનુમોદન મળશે.

*

૫૦/ 'પુરુષાર્થ'

એક દિવસ મનુષ્યે પ્રકૃતિને કહ્યું, 'હે મા! તું આખા જગતની [illegible] છે. પરન્તુ મા! [illegible] [illegible] [illegible]

૫૧ 'વટાઈને પણ રંગ આપીશ'

મેંદી વટાતી હતી. એની યાતના જોઈ અનુકંપાથી મેં પૂછ્યું, 'કયા ગુનાની આ સજા મળી છે?'

તેણે જવાબમાં કહ્યું, 'આ સજા-બજા ન હોય! પ્રેમમાં પીસાવાનું તો હોય જ. પ્રેમનો એ જાદુ છે કે પીસાવામાં પણ આનંદ મળે છે. વટાઈને પણ કોઈ કોમળ હાથને સ્નેહથી રંગીશ.'

'મનુષ્યની પાસે રહીએ છીએ પણ અમે તેના જેવા નથી. પોતાના ઉપર આશિર્વાદ વરસાવનાર તરફ પત્થર ફેંકીએ એવા અમે નથી. સંતોની ચરણ રજ અમારા ઉપર પડે છે. તેથી અમને સંતનું ખોળિયું નથી મળ્યું પણ ઘાતકને પણ ક્ષમા કરીએ એવું સંત હૃદય તો જરૂર મળ્યું છે.'

*

૫૨ 'નેતાના એલાન'

એક દિવસ શાહમૃગે જાહેર કર્યું કે કાલે તે આકાશમાં ઉડશે. પક્ષીઓએ સાંભળ્યું કાંઈક આશ્ચર્ય થયું કાંઈક શંકા પણ થઈ. બીજે દિવસે કુતુહલ વશ બધા ભેગા થયા. ત્યારે શાહમૃગે તૈયારી રૂપે પાંખ પહોળી કરી. આ જોઈ સૌને કાંઈક વિશ્વાસ બેઠો. અભિનંદન-સમારંભ યોજાયો. કોયલે મધુર સ્વરે અભિનંદન ગીત ગાયું. હોલા અને બુલબુલે મુબારકબાદીની ગઝલો ગાઈ. કબુતરે કથક નૃત્ય અને મોરે લોકનૃત્ય કર્યાં. પોપટ માંગલિક મંત્રો ભણ્યો. સુગરીએ નિવિક

યાત્રા માટે શુભ કામના પાઠવી. મેનાએ મેંદીના પાન વાટી શાહમૃગના ભાલે તીલક કર્યું. પછી બધા પોતાના નેતાના આકાશ ગમનની રાહ જોતા ઉભા રહ્યા.

પાંખ પહોળી કરી ૧૦–૧૫ ડગલા જમીન ઉપર શાહમૃગ ચાલ્યું. પછી પાંખ સમેટીને પોતાના રહેઠાણ તરફ તે પાછું ફર્યું. આ જોઈ તેની પત્નીથી ન રહેવાયું. તે બોલી, 'નાથ તમે આ શું નવાઈ કરી? હું તો લાજી મરું છું'

'એમાં શરમની કે લાજવાની કઈ વાત છે? એ તો આમારો ફિસિયો હતો.' નારાજ થઈ શાહમૃગ બોલ્યા.

'વાહ રે તમારો ફિસિયો! બધેરા ઉડવાના બણગા ફૂંક્યા. બધાએ તે માટે તમારી પ્રશંસા કરી અને પછી ઉડવાને બદલે ફક્ત પાંખ ફેલાવીને અટકી ગયા. આનાથી વધારે શરમની વાત બીજી કઈ હોઈ શકે? તુમાખીને સાથે શાહમૃગ ઉપર ગુસ્સે થઈ તેની પત્ની બોલી.

'મારા ક્ષણિક વિયોગનાં ભયથી તમે બધા કેવા વિહ્વળ થઈ ગયા હતા! એવી દયાજનક સ્થિતિમાં એમને હું કેવી રીતે છોડી શકું? એમની માટે થઈને મારું કર્તવ્ય મેં પણ મારા મને [illegible] ભૂલ્યું ત્યું. પોતાના સ્નેહીઓ માટે શું હું આટલું પણ ન કરી શકું?' શાહમૃગે બચાવ કર્યો.

'પણ નાથ! એનાથી મશ્કરી સિવાય આપણને બીજું શું મળ્યું!' શાહમૃગ પત્નીએ સામી દલીલ કરી.

'ગાંડી રે ગાંડી! તું એને મશ્કરી કહે છે? પરંતુ ઉડવાની હેરાન અને હીમહીમ નબળાવન તો આવું ઇજ્જતભર્યું સન્માન ક્યારે થાત! 'ઉંતરો અને સન્માન મેળવો.' નેતાઓનો આજ મૂળ મંત્ર છે.' શાહમૃગે રહસ્ય સમજાવતા કહ્યું.

'અને પછી સમાજ આપણી મશ્કરી નહિ કરે પણ આભાર માનશે. કારણ કે એમના હૃદયને વિયોગનું દુઃખ ન થાય તે માટે જ હું ઉડ્યો નથી. કદાચ કેટલાક લોકો મશ્કરી કરે તો તેથી શું ખાટું-મોળું થઈ જવાનું છે? દુનિયા હસે તો ભલે હસે! નીરસતાના ઝેર પીવાની અને પચાવવાની પ્રેક્ટીસ હોવી જોઈએ. એ સિવાય નેતા બનાય નહિ. આખા જીવનનો લાભ કરતા પણ આવું માન સન્માન વધારે કિંમતી છે! નેતાના જીવન કાંઈક જુદા જ પ્રકારના હોય છે. સમજી! શાહમૃગે ભાષણ પૂરું કર્યું.

હવે શાહમૃગની પત્ની પાસે બે આંસુ સારવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ હતો નહિ.

×

૫૩ 'માટીના દેહને'

માટીના દેહએ પ્રભુને પૂછ્યું, 'મા! માનવના દેહ સહેજ હું પ્રેમ કરી શકું!'

તેના માથે પ્રેમાળ હાથ ફેરવતા ફેરવતા પ્રભુ બોલ્યા, 'ના, બેટા! એ રસ્તે તું જઈશ જ નહિ. તે રસ્તો કાંટાળો છે. એ માટે તો પહેલા તારે કાચું પારો, એટલું પારો અને પછી પૂરી સફળ

કર્યા બાદ છેવટે આગમાં સેકાવું પડશે. આ બધું પત્યા પછી જ કદાચ મનુષ્ય તને વહાલ કરશે. તારામાં દૂધ ભરી માનવ તને હોઠે લગાડી પ્રેમ કરશે.'

'પણ એ મીનીટ બાદ જ તને ક્યાંઈનો ક્યાંઈ ફેંકી દેશે. એવો ફેંકી દેશે કે જાણે તારો એની સાથે કાંઈ પણ સંબંધ હતો જ નહિ.'

'તો તો મા! માનવ મન કેટલું બધું સ્વાર્થી કહેવાય?' ઢેફું બોલ્યું.

'હા, બેટા! સારો સંસાર સ્વાર્થથી ભરપૂર છે. એ મનુષ્યના હાથમાં એવો જાદુ છે કે જરૂર પડયે માટીને પણ સોનાનું રૂપ આપે છે. બેટા! આ તું રખે ભૂલતો!' પૃથ્વીએ શીખામણ દીધી.

*

૫૪ 'નદી માટે હિત શા માટે'

એક દિવસ કૂવાએ સમુદ્રને ફરિયાદ કરી—'નદી માટે તમે આટલું બધું હિત કેમ રાખો છો? ગંદું અને ગંધાતું પાણી લઈ ને નદીઓ તમને આપે છે. જ્યારે મારું પાણી તો તદ્દન નિર્મળ અને મીઠું છે. [illegible] પ્રત્યે તમારો [illegible].'

[illegible]

૫૫ ' માટી અને સુગંધ'

કાંટાળી ડાળી ઉપર ગુલાબના ફૂલ હસતા હતા. ફૂલોનું મુક્ત હાસ્ય તોફાની પવનથી સહન ન થયું. પવનનો જબ્બર ઝપાટો આવ્યો. અને ડાળી સાથે ફૂલ જમીનદોસ્ત થયાં. કેટલાક માટીમા દબાઈ ગયા, કેટલાક માટી ઉપર પડ્યા હતા. તો કેટલાક જતા આવતાના પગ નીચે કચરાઈને પણ તેમને સુગંધી આપતા હતા.

રાત વીતી, ઉષાના સ્વાગત માટે બાદશાહ નગરની બહાર નીકળ્યો. માટીથી હાથ ધોતા તેમાંથી સુગંધ આવી. બાદશાહ વિચાર કરવા લાગ્યો–

' માટીમાં સુગંધ ક્યાંથી !'

બાદશાહના વિચારો ફળી જઈ ફૂલો બોલ્યા–અમે આખી રાત માટીના ખોળે સુઈ રહ્યા. અમે તેને અમારી સુગંધ આપી પણ માટીએ તેની સુગંધ અમારામાં ન આવવા દીધી.

*

૫૬ ' ભક્તોને આ રીતે જ પાપથી બચાવે છે '

નદીના પૂરમાં એક ચિત્તો તણાતો હતો. પૂર ઘણું જબરજસ્ત હતું. ચિત્તાથી કેમે કરી બહાર નીકળાતું ન હતું. તે ઘણો પરેશાન થયો. પણ એટલામાં એક મોટા ઝાડની નીચેથી તણાતા તણાતા તેની એક ડાળી પકડી લીધી. અને થોડીવાર પછી કાંઠે સલામત થયો. હવે તેને ભૂખ સતાવવા લાગી. પણ ચારે તરફ પાણી હતું. ભોજને કંઈ

ઉપાય ન હતો. છેવટે તેણે વિચાર્યું–'ઘણા દિવસથી અગીયારસ કરવાનો વિચાર કરતો હતો. આજે સરસ મોકો છે.' એમ મનને મનાવ્યું. પણ એટલામાં જ પૂરમાં દૂરથી તણાતો આવતો એક વાછડો તેની નજરે પડ્યો. તેને જોઈને મોંમાં પાણી આવ્યું. અને વાછડો પણ તણાતો તણાતો ઝાડ તરફ જ આવતો દેખાયો. વળી તેણે વિચાર્યું–' કાંઈ નહિ, અગીયારશ આવતે વખતે કરીશ.' આમ ફરી મનને મનાવ્યું. ત્યાં તો ચમત્કાર થયો: ઝાડ તરફ તણાતો આવતો વાછડો બીજી તરફ તણાવા લાગ્યો. અને દૂર દૂર નીકળી ગયો. ગિધ્ધાએ ફરી વિચાર્યું અને મનમા ને મનમાં ભગવાનને ધન્યવાદ આપતા કહ્યું, 'ભગવાન પોતાના ભક્તોને આ રીતે જ પાપથી બચાવે છે.'

*

૫૭ | પશ્ચાતાપની નદી

નદી કિનારે બેઠા બેઠા ફકીરાએ મેં એનું એક દૃશ્ય જોયું:– કાદવથી લથપથ એક ભૂંડને મેં નદમાં ડૂબતો જોયો. પછી તો તે દેખાતો જ બંધ થઈ ગયો. અને ત્યારબાદ તે જ જગ્યાએથી એક આનંદિત બાળક નીકળતો મેં જોયો. [illegible]

*

૫૮ | બગીચાના અધીકારી

એક દિવસ ચકલી અને બુલબુલ વચ્ચે ચર્ચા જામી. અને વાદ-વિવાદમાં ઉગ્રતા આવી ગઈ. પાસે બેઠેલો પોપટ ત્યારે હસવા લાગ્યો. મેનાને આ ન ગમ્યું. તેણે પૂછ્યું. 'હસો છો શાના?' પોપટ બોલ્યો–' બેની! આ બન્ને વાદે ચઢ્યાં છે. 'આ બાગના ખરેખરા અધિકારી કોણ?' બન્ને પોતપોતાના દાવા આગળ કરે છે. આકાશ પાતાળ એક કરી પોતાની વાત સાબિત કરવા મથે છે

બુલબુલે દલીલ કરી–'આ બગીચો અમારા લીધે જ ગાજતો છે. તેથી જ આ બાગની શોભા છે.'

તેની દલીલ તોડતા ચકલી બોલી–'એમા તમે શું પાડ પાડી? શિકારીના બાણથી વિંધાયા અને ખાતર રૂપે તમારો કાંઈક ઉપયોગ થયો. પણ તેથી શું? એનો 'મરેલા વાછડાના દાન' જેવી વાત થઈ.'

'નહિ, નહિ. બગીચાની આ તાજગી આ સૌન્દર્ય એ બધું અમારા સૌન્દર્યને જ આભારી છે. અમારા કંઠને જ આભારી છે.' વચમાં જ બોલ્યું.

મેનાએ વાત અટકાવી પૂછ્યું–' પણ આમાં હસવા જેવું શું છે? મને તો આમાં હસવા જેવું કાંઈ જ લાગતું નથી.' ત્યાં તો [illegible] કરી પોપટ બોલ્યો. 'બેની! મારા તારાના ઝઘડામાં એટલા અંધ થઈ ગયા છે કે તેમને શિકારીની આ જાળ દેખાતી નથી. તેમને તો ભાન નથી. પણ મને તો!'

ઉપાય ન હતો. છેવટે તેણે વિચાર્યું–'ઘણા દિવસથી અગીયારસ કરવાનો વિચાર કરતો હતો. આજે સરસ મોકો છે.' એમ મનને મનાવ્યું. પણ એટલામાં જ પૂરમાં દૂરથી તણાતો આવતો એક વાછડો તેની નજરે પડ્યો. તેને જોઈને મોંમાં પાણી આવ્યું. અને વાછડો પણ તણાતો તણાતો ઝાડ તરફ જ આવતો દેખાયો. વળી તેણે વિચાર્યું–' કાંઈ નહિ, અગીયારશ આવતે વખતે કરીશ.' આમ ફરી મનને મનાવ્યું. ત્યાં તો ચમત્કાર થયો: ઝાડ તરફ તણાતો આવતો વાછડો બીજી તરફ તણાવા લાગ્યો. અને દૂર દૂર નીકળી ગયો. ચિત્તાએ ફરી વિચાર્યું અને મનમાં ને મનમાં ભગવાનને ધન્યવાદ આપવા કર્યું, 'ભગવાન પોતાના ભક્તોને આ રીતે જ પાપથી બચાવે છે.'

*

૫૭ | પશ્ચાતાપની નદી

નદી કિનારે બેઠા બેઠા [illegible] મેં એનું એક દૃશ્ય જોયું:– કાદવથી લથબથ એક બાળકને મેં નદીમાં ડૂબતો જોયો. પછી તો તે દેખાતો જ બંધ થઈ ગયો. અને ત્યારબાદ તે જ [illegible] એક માનવને બહાર નીકળતો મેં જોયો. અને તે માનવ [illegible] આવ્યો હતો [illegible]

૫૮ બગીચાના અધિકારી

એક દિવસ ચકલી અને બુલબુલ ઊડતાં ઊડતાં આવી અને [illegible] ઉપર આવી ગઈ. પાસ બેઠેલો પોપટ [illegible] એનાને આ ન ગમ્યું. તેણે પૂછ્યું 'તમે કોણ [illegible]' પોપટ બોલ્યો– 'બહેની! આ બન્ને વાદે ચઢ્યા છે. 'આ [illegible] અધિકારી કોણ!' બન્ને પોતપોતાના દાવા રજૂ કરે છે [illegible] બન્ને એક ફરી પોતાની વાત સાબિત કરવા મથે છે.

બુલબુલે દલીલ કરી–'આ બગીચો અમારા [illegible] છે. તેથી જ આ બાગની શોભા છે.'

તેની દલીલ તોડતા ચકલી બોલી–'તેમાં તમે શું [illegible]? કિડાઓના ભાગ્યથી [illegible] અને ખાતર રૂપે [illegible] ઉપયોગ કર્યો. પણ તેથી શું! એનો '[illegible]

'નહિ, નહિ. બગીચાની આ રચના આ સૌન્દર્ય એ બધુ અમારા સૌન્દર્યને જ આભારી છે અમારા [illegible] જ [illegible] છે.' મનમાં જ બોલ્યું.

એના એ વાત સાંભળીને પૂછ્યું–'પણ આમાં વધારે જોવું શું છે? અને તે આમાં દમ જેવું કોઈ જ લાગતું નથી. [illegible] ફરી પોપટ બોલ્યો. 'બહેની! મારા [illegible] કરે છે? તેમને કિસાનોની આ [illegible] નથી. તેમને તે ભાન નથી. પણ મને તો!'

ઉપાય ન હતો. છેવટે તેણે વિચાર્યું–'ઘણા દિવસથી અગીયારસ કરવાનો વિચાર કરતો હતો. આજે સરસ મોકો છે.' એમ મનને મનાવ્યું. પણ એટલામાં જ પૂરમાં દૂરથી તણાતો આવતો એક વાછડો તેની નજરે પડ્યો. તેને જોઈને મોંમાં પાણી આવ્યું. અને વાછડો પણ તણાતો તણાતો ઝાડ તરફ જ આવતો દેખાયો. વળી તેણે વિચાર્યું–'કાંઈ નહિ, અગીયારશ આવતે વખતે કરીશ.' આમ ફરી મનને મનાવ્યું. ત્યાં તો ચમત્કાર થયો: ઝાડ તરફ તણાતો આવતો વાછડો બીજી તરફ તણાવા લાગ્યો. અને દૂર દૂર નીકળી ગયો. ચિત્તાએ ફરી વિચાર્યું અને મનમા ને મનમાં ભગવાનને ધન્યવાદ આપતા કહ્યું, 'ભગવાન પોતાના ભક્તોને આ રીતે જ પાપથી બચાવે છે.'

*

૫૭ પશ્ચાતાપની નદી

નદી કિનારે બેઠા બેઠા [illegible] મેં એનું એક દૃશ્ય જોયું:– કાદવમાં લથપથ એક બાળકને મેં નદીમાં ડૂબતો જોયો. પછી તો તે દેખાતો જ બંધ થઈ ગયો. અને ત્યારબાદ તે જ જગ્યાથી એક [illegible]

*

૫૮ | બગીચાના અધીકારી

એક દિવસ ચકલી અને બુલબુલ વચ્ચે ચર્ચા જામી. અને વાદ વિવાદમાં ઉગ્રતા આવી ગઈ. પાસે બેઠેલો પોપટ ત્યારે હસવા લાગ્યો. મેનાને આ ન ગમ્યું. તેણે પુછ્યું 'હસો છો શાના?' પોપટ બોલ્યો–'બહેની! આ બન્ને વાદે ચડ્યાં છે. 'આ બાગના ખરેખર અધિકારી કોણ?' બન્ને પોતપોતાના દાવા આગળ કરે છે. બધાજ વખત એક કરી પોતાની વાત સાબિત કરવા મથે છે.

બુલબુલે દલીલ કરી–'આ બગીચો અમારા સંગીતથી સીંચ્યો છે. તેથી જ આ બધી શોભા છે.'

તેની દલીલ તોડતા ચકલી બોલી–'એમાં તમે શું બાક બાકી? દિશાઓના ખાણથી વિચારો અને આનંદ રૂપે તમારો કાંઈક ઉપયોગ થશે. પણ તેથી શું? એનો 'મરેલા વાછરડાના દાન' જેવી વાત થઈ.'

'નહિ, નહિ, બગીચાની આ તાઝગી આ સૌન્દર્ય એ બધું અમારા સૌન્દર્યને જ આભારી છે. અમારા કાકને જ આભારી છે.' વચમાં જ બોલ્યું.

મેના એ વાત અટકાવી પુછ્યું–'પણ આમાં વખાણ જેવું શું છે? અને તે આમાં દમવા જેવું કાંઈ જ લાગતું નથી. ત્યાર બાદ ખૂબ હસીને પોપટ બોલ્યો. 'બહેની! મારા ખ્યાલ પ્રમાણે આ બન્ને ભૂલી ગયા છે કે તેમને ફિકરોની આ વાત કેમ ન નડે. તેમને તે ખબર નથી પણ મને છે!'

૫૯ ઝાકળ

કેળના પાન ઉપર ઝાકળનું બિંદુ પડયું હતું. સૂર્યના સોનેરી કિરણોમાં તે હિરાની માફક ચમકતું હતું. પાસે જ એક હિરો પણ ચમકતો પડ્યો હતો. એક પતંગિયું ઉડતું ઉડતું હિરા પાસે આવ્યું. અને ઝાકળ તરફ ઈશારો કરતા બોલ્યું, 'આ તમારા સંબંધી છે?'

'છીઃ કોની કોની સાથે સરખામણી કરવી તેનું તો કાંઈ ભાન રાખો. ઝાકળને હિરા સાથે સરખાવતા કાંઈ શરમ નથી આવતી?'

એટલામાં ઉડતી ઉડતી એક તરસી ચકલી આવી અને હિરા ઉપર ચાંચ મારી તે નીરાશ થઈ. તેની નિરાશાનું કારણ સમજી જઈ ઝાકળનું ટીપું બોલ્યું—'હે નાની ચકલી! તે ઝાકળનું ટીપું નથી. તે ચળકતો હિરો છે. લાખોની એની કિંમત છે. પણ જીવની તરસ છીપાવવાની એની ગુંજાયશ નથી. તું આવી આવ. મારું જીવન ટુંકું છે. પણ હું બીજાના કામમાં આવું છું તેથી મને ઘણો જ આનંદ થાય છે.'

*

૬૦ નદી અને કુવો

'પરંતુ સેવા લેવામાં—સંભવ, સમજમાં ફેર હોય છે. ફક્ત લઈ લઈને પણ આસપાસનાને આપું છું આસપાસના સુકા વનને નવપલ્લવિત કરું છું. અને તું તો! કેવળ સંગ્રહ જ કરે છે. લેવામાં માને છે. પણ આપવા ખાતે. તારો ના જ છે?'

*

૬૧ | અભિમાન

ઊંટ પોતાની ઉંચાઈ માટે મગરૂર હતુ બીજા કોઈપણ પશુને તે જોતું અને તરત જ પોતાની ઉંચાઈ અને સામનું વામણાપણુ જ તેની નજરમાં આવતા. દોડાદોડી કરતો ઘોડો એની પાસેથી પસાર થયો. ત્યારે ઊંટ અભિમાનથી ગુસ્સા પૂર્વક બોલ્યુ—' રે અશ્વરાજ! આટલી બધી દોડાદોડી શાની? મારાથી કેટલો બધો નીચો છે છતાં આટલી બધી દોડાદોડી કરતા લાજતો નથી?'

ઘોડાએ કોઈ જ જવાબ ન આપ્યો. તે ઉતાવળમા હતો.

ઘોડાએ કાંઈ જ જવાબ ન આપ્યો. તેમા ઊંટ મહાશયને પોતાનો વિજય જણાયો. આથી તેમના અભિમાનમા વધારો થયો. આમ રણમાં રહેતું ઊંટ પોતાના અભિમાનમા ફૂલતું ચાલ્યુ.

એક સુમયે તેને પર્વતીય પ્રદેશમાથી પસાર થવાનુ આવ્યું હમેશની ટેવ મુજબ પર્વત તરફ તેની દૃષ્ટિ પડી અને..? અભિમાનનો પારો એક નીચે ઉતરી ગયો તેણે વિચાર્યું. 'ક્યાં ઉતુ પર્વતરાજ અને ક્યાં હું!' બસ તે દિવસથી તેનું અભિમાન મળી ગયું.

*

૬૨ ઊંટ અને માનવ

બાવળનાં છાંયડે એક ઊંટ ઉભું હતું. એની લાંબી ડોક બાવળની ડાળીઓને અડકતી હતી. અને તે કાંટા સાથે પાંદડા ચાવતું હતું. ત્યાંથી એક મનુષ્ય પસાર થયો ઊંટને જોઈને બોલ્યો, 'બ્રહ્માની સૃષ્ટિમાં સૌથી વિચિત્ર અને બેઢંગ પ્રાણી હોય તો તે આ છે.'

'પગ પણ કેટલી જગ્યાએ વાંકા છે. ગરદનનું તો કંઈ જ ઠેકાણું નથી, પીઠ તો કબ્રસ્તાનનો જ નકશો જણાય છે. અને હોઠ તો? અડધો મોંમાં અને અડધો બહાર. અને ખાવાની સામગ્રી? તમારે માટે બધું જ પથ્ય. જંગલના કાંટા-ઝાંખરા પણ તમારે માટે..."

ઊંટ વચમાં જ બોલી ઊઠ્યું, 'બસ ભાઈ બસ!' 'પ્રશંસા'ના ઘણા ફૂલ વેર્યાં. હે માનવ! તને તારા આકૃતિનું અભિમાન હો તો ભલે હો. પણ તું ભૂલે છે! હું જીભથી કાંટા [illegible] અને તમે જીભથી કાંટા વેરો છો.

*

૬૩ બે વૃક્ષ

જતન આવ્યા કિસે રહ્યું હતું તેરાના તો જાણે જતન તેવાન ભાન્યું અને ફૂલોને ઉછેરવા લાગ્યો. મોટું ઝાડ તો તેના બગીચામાં ઊભું રહ્યું. પરિણામે તેના ઘરના ફૂલો પણ અને બગીચો હેરાન થઈ ગયું. પછી ઝાડ તો નમી પડ્યું. પછી તેને અને ઉપવન અતિ હેરાન થઈ ગયું અને નાના ફૂલો મોટા ઝાડને ઉગાડવા લાગ્યા. નાનું ફૂલ વિચારવા લાગ્યું, 'આમ શાથી! અરે... મોટા ઝાડના મૂળ શું ખાતર ખાતાં હશે!' તે વિચારતું જ રહ્યું.

•

૬૪ | શેતાનની કરામત

માનવ મૃત્યુલોકમાં આવવા તૈયાર થયો. ત્યારે ઈશ્વરે તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. અને બે કાગળ બે હાથમાં મૂકી આપ્યા અને કહ્યું, 'ભાઈ! આ જમણા હાથના કાગળમાં સત્ય છે તેનું જીવનમાં પાલન કરજે, અને ડાબા હાથના કાગળમાં ગુણ લખ્યું છે તે તું વહેંચ્યા કરજે. આથી તારી યાત્રા સફળ થશે.'

માનવ તો બન્ને કાગળને લઈને ચાલ્યો. શેતાનને આની જાણ થઈ. તેને આ ન ગમ્યું. રસ્તામાં માનવે આરામ કરવા મુકામ કર્યો. શેતાન પોતાનું ધાર્યું કરવા ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એક બાજુ મૂકેલા કાગળને તેણે ફેરવી નાખ્યા. અને ચાલ્યો ગયો. આરામ કરતા માનવને કંઈ જ ખબર ન પડી. થોડા સમય બાદ માનવ તૈયાર થયો અને દરેક હાથમાં એકેક કાગળને ઉપાડીને ચાલવા લાગ્યો. અને છેવટે તે મૃત્યુલોકમાં આવી પહોંચ્યો.

હવે તે જમણા હાથના કાગળમાં રહેલા ગુણનું જતન કરે છે. અને ડાબા હાથના કાગળમાં રહેલા સત્યને વહેંચે છે.

•

૬૫ | અંધકાર સાથે લડતો રહીશ

અમાસની અંધારી રાતે એક દીવો ઝગમગ પ્રકાશ આપી રહ્યો હતો. ત્યાં હવાએ આવી કહ્યું, 'તારું જીવન ઘણું ટૂંકું છે. આજની રાત ઝગમગી લે. પ્રભાતનું પહેલું કિરણ પણ કદાચ તું નહિ જુએ.'

તેજસ્વી જ્યોતથી હસતા હસતા દીવાએ જવાબ આપ્યો– 'જીવન ટૂંકું છે કે લાંબુ? તે સવાલ જ નથી. એમાં પ્રકાશ કેટલો છે? તેજ મુદ્દાનો સવાલ છે. પ્રકાશ મારું જીવન છે, જીવનના ભોગે પણ દુનિયાને પ્રકાશ આપવો તે મારું કામ છે. અંધકારને પડકારવો એ મારું વ્રત છે. જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી મારું વ્રત હું નિભાવતો રહીશ. અને મરીને પણ કદાચ...

અભિમાની હવાથી આ સહન ન થયું. તેણે જોરથી ફૂંક મારી અને દીવાનો જીવન દીપ બોલવાઈ ગયો.

સવારે પૌત્ર સાથે પૂજારણ આવી. તેણે દીવાની મેશ આંગળી ઉપર લીધી. તેના દેવીના ચરણે લગાવી. દાદીમાએ પૌત્રની આંખો આંજી. અને પૌત્રની આંખો તેજસ્વી દેખાવા લાગી. કાજળરૂપે દીવાએ અટ્ટહાસ્ય પૂરું કર્યું. 'અંધકાર સાથે લડતો રહીશ.'

*

૬૬ | અભિમાની હવા

ત્યારે મેં કહ્યું, 'હે ફૂટબોલ! ઠોકર ખાવા છતાં પણ આકાશમાં ઉછળે એવું સુંદર હૃદય તને મળ્યું છે. છતાં પણ માનવના પગની ઠોકર તારે ખાવી પડે છે. શા માટે?'

'મારા પેટમાં અભિમાની હવા ભરી છે તે ઠોકર ખવરાવે છે. અભિમાની હવા મને એ ઘડી પણ જંપવા દેતી નથી'

*

૬૭ બુદ્ધિ તો ગોળા ગબડાવવાની

હંમેશાની માફક સૂર્યદેવનો રથ સજ્જ થઈને આવ્યો પણ ક સૂર્યદેવે તેમાં બેસવાની ના કહી. એમના નકારની સાથે દુનિયા આખી ઉથલપાથલ થવા લાગી. દેવોના આસન કંપવા લાગ્યા. ઋષિ મુનિઓ ભેગા થયા. પૂર્વ દિશા પણ જાતે દોડીને સૂર્ય પાસે ગઈ અને કહેવા લાગી-' ભગવન! આપ શેને ભરાયા છો? આજની યાત્રાનું શું?'

કાંઈક કઠોર સ્વરે સૂર્યદેવ બોલ્યા-'ઘણી યાત્રા કરી. આજ સુધી જગતને પ્રકાશ આપ્યો. અને માનવ મને પૂજતો હતો. પરંતુ આજનો માનવ મને...મને સળગતો ગોળો કહેવા લાગ્યો છે. આમ આજે તે મારો તિરસ્કાર કરવા તૈયાર થયો છે. આવા નિમકહરામ માનવને માટે મારી પાસે હવે એક પણ કિરણ નથી.'

પૂર્વ દિશા વિનમ્ર ભાવે કહેવા લાગી-'દેવ! રોષ કરવો આપને શોભે નહિ. તમારા વિના મનુષ્ય એક દિવસ પણ જીવી શકે તેમ નથી. બુદ્ધિ તો તર્કના ગોળા ગબડાવવાની જ.. પણ તેથી શું ... વિશાળ અને સુદૃઢ મનમાં તેવા કંઈક કંકર સમાઈ જવાના. ... જો મન રૂપી ઘડો કાચો હશે. તો તેવા કાંકરા તેના ટુકડે

નાખશે. માટે હે દેવ! રોષ ત્યાગો, મનને વિશાળ અને સુદૃઢ બનાવો તોજ જીવનમાં આગળ વધી શકાશે.

સૂર્યદેવ ઉઠ્યા, અને રથમાં બેઠા.

('નવનીત' માંથી)

૬૮ | ત્યારે સૂર્ય નિરુત્તર બન્યો

સૂર્ય પોતાના હજારો કિરણો સાથે પૂર્વમાં આવ્યો. કમળે હસીને સ્વાગત કર્યું. પક્ષીઓએ કલરવ કરી સ્વાગત ગીત ગાયા. બધાના સ્વાગત-સન્માન મેળવતો સૂર્ય સોનેરી હાસ્ય સાથે આગળ વધી રહ્યો હતો. તેવામાં એક હંસ ત્યાંથી પસાર થયો. અને સૂર્યને જોવા છતાં સ્વાગત સન્માનનો એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વિના જ આગળ વધવા લાગ્યો. આથી સૂર્ય જરા ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો- 'મારું અપમાન કરીને કદિ કોઈ જીવી શકે છે?'

હંસે શાંત ભાવે જવાબ આપ્યો- 'પ્રભુ! તમારી ગેરહાજરીમાં દુનિયાનું પ્રાણી આનંદથી રહી શકતું નથી. તેથી સર્વત્ર તમારું સ્વાગત થાય છે. પણ એકલો વિકાસ જીવનના હ્રાસનું કારણ બને તો તેવા વિકાસ માટે શું કહેવું? આ પણ સ્વાગતને લાયક ગણાય?

૬૯ 'અને દરવાજા ખુલી ગયા'

હું આગળ વધતો હતો. હંમેશની માફક શંકાના દાનવે મને દરવાજે અટકાવ્યો. હું અટકી પડ્યો. મેં આસપાસ નજર ફેરવી તો શંકાના ઢગલા પડેલા જોયા. અને મારા જેવા કાંઈક યાત્રાળુઓને નાસભાગ કરતા જોયા. પણ હું ભાગ્યો નહિ. જરા અટક્યો, પછી હિંમતથી બરાડી ઊઠ્યો– 'હું અંદર જઈશ. ખસી જા'

એણે મારી આંખમાં મક્કમ નિશ્ચય વાંચ્યો. અને ઘણી નમ્રતા પૂર્વક તે ખસી ગયો અને બોલ્યો 'જાવ, તમારા માટે દરવાજા ખુલ્લા છે.'

*

૭૦ ચાડિયો

એક દિવસ ખેતર પાસેથી પસાર થઈ રહ્યો હતો, પક્ષીઓ ઉડાડવા માટે ખેતરમાં ઉભા કરેલા ચાડિયા તરફ મારૂં ધ્યાન ગયું. તેની પાસે જઈ મેં પૂછ્યું–'ભલા! આ નિર્જન વનમાં એકાકી આટલા બધા લાંબા વખત સુધી ઉભા રહેતા તને થાક નથી લાગતો?'

તે ચાડિયો બોલ્યો–'ગાંડા રે ગાંડા? બીજાને ડરાવવામાં શું આનંદ અને મોજ છે, તેની તને શું ખબર! આવો ચિર-આનંદ બીજે મળવો દુર્લભ છે.'

ક્ષણભર વિચારીને હું બોલ્યો–' હા, હા. બરાબર છે. તારું કહેવું બીલકુલ સાચું છે. મેં પણ તું કહે છે તેવો અપૂર્વ આનંદ માણ્યો છે. '

વચમાં જ ચાડિયો બોલી ઉઠયો–' જેનામાં ઘાસ ભર્યું હોય તે જ આવા આનંદની મીઠાશ માણી શકે. સમજ્યા મહેરબાન !'

ચાડિયો મારી પ્રશંસા કરતો હતો કે મશ્કરી ? તે મને સમજાયું નહિ. તેથી હું આગળ વધ્યો.

પછી તો એક વર્ષ વીતી ગયું. ફરી હું ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. ચાડિયામાં ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો હતો. હવે એની ટોપીની નીચે બે કાગડાએ માળો બાંધ્યો હતો.

*

૭૧ | ફરિયાદ

પ્રભાતે ઊગતો સૂર્ય સાંજ થતાં થતાં આથમી જાય છે. ખીલેલું [illegible] સાંજ પડતાં કરમાઈ જાય છે. [illegible] જાય છે. રાત્રે સળગતો દીવો સવારે [illegible] જાય છે.

[illegible] અનુકૂળ [illegible] ફરિયાદ કરતા [illegible] !

સાગર ઉપર વરસી. સાગરની છાતીને ચીરતી જ્વાળા નાશ પામી. પણ સાગરનું રુંવાડું પણ ન ફરકયું. તેનું ટીપું પણ ગરમ ન થયું સમયના વહેવા સાથે શરદ આવી સાગરના ગાન તો ચાલુ જ રહ્યા. પણ ગરજતી વાદળીઓતો કયાંય અલોપ થઈ ગઈ હતી.

*

૭૬ | જીવન શું છે?

સંધ્યા પુરી થવા આવી હતી. વિદાય થતા દિવસના ગાન ગાઈને ચકલી આરામ કરવા જઈ રહી હતી. ગુલગુલે ચકલીને પ્રશ્ન કર્યો, 'જીવન શું છે?'

પ્રશ્ન સાંભળીને ચકલી મુંગી મુંગી જતી રહી. પણ પાસેથી પસાર થતા તીતરે તે પ્રશ્ન સાંભળ્યો. એટલે તેણે જવાબ આપ્યો, 'જીવન? એ તો એક સંગીત છે.'

સમુંદર વચમાં બોલી ઊઠયું—'ના, ના. જીવન એ સંગીત નથી અંધારા સામે યુદ્ધ કરવું એજ જીવન છે.'

ધરતી કહેવા લાગી, 'શાંત, બાપુ! શાંત. જીવનનો આનંદ તો મૌનમાં મળે છે. અને પ્રેમ જ જીવન છે.'

[illegible] બોલ્યું, 'ના, ના, પ્રેમ તો આભમાં ચમકતી વિજળી છે. ખરેખર તો જીવન એક સ્વપ્ન જ છે.'

[illegible], 'અરેરે! જીવન એક નિસાસો છે.'

*

૭૭ સમુદ્ર ખારો કેમ ?

હંસે ગરુડને પૂછ્યું, 'હું માન સરોવરમાં રહું છું. માન સરોવર છે તો નાનું પરંતુ કેટલું સુંદર છે! એની પાસે મીઠા પાણીનો ખજાનો છે. પણ આ સમુદ્ર અફાટ હોવા છતાં એનાં પાણી ખારાં કેમ ?'

ગરુડે ગૌરવ ભર્યા વાણીમાં જવાબ આપ્યો, 'એ ફક્ત લઈ જાણે છે. એક ટીપું પણ તે જાતે કોઈને આપતો નથી. એથી તે ખારો છે.'

હંસે કહ્યું, 'પણ સાંભળ્યું છે કે સૂર્યના હજારો કિરણો સમુદ્રનું પાણી શોષી લે છે તે મીઠું બની વરસાદ રૂપે વરસે છે.'

ગરુડે કહ્યું, 'હા, તમારી વાત બરાબર છે. પરંતુ પરાણીને લઈ જાય અને આપીએ અને લઈ જાય. તે બેમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે. પરાણીને લઈ જાય તેમાં આપવાની વાત ક્યાં આવી: આપવાની ભાવનાપૂર્વક ઉદારતાથી અપાય તેજ દાન છે. તેમાં આપનાર અને લેનાર બન્નેને મીઠાશ છે. બન્નેનું શ્રેય છે, તેજ સ્વ-પર હિતકારી છે.'

*

૭૮ એ અમને ન પૂછશો

પતંગિયાએ ભમરાને પૂછ્યું, 'ફૂલ પાછળ તું પાગલ છે. તેના મધુર ગીત તું ગુંજ્યા કરે છે. પણ ભાઈ! એ ફૂલના રૂપ-રંગ સૌન્દર્ય કેવાં છે! એ તો સમજાવ.'

ભમરાએ ગુંજતા ગુંજતા જવાબ આપ્યો, 'ભાઈ! ફૂલોનો રંગ કેવો છે? તેની પાસે અણીદાર કાંટા છે કે નહિ? એ ફૂલ બાગમાં છે કે જંગલમાં? તે પુરેપુરું ખીલ્યું છે કે અધુરું? આવું બધું અમને ન પુછીશ. આવા રૂપ-રંગની મુશ્કેલીમાં અમને ન મૂકીશ. અમે તે માટે નકામા છીએ. જો પુછવું જ હોય તો પૂછ ફૂલમાં સુગંધ છે? કેટલી છે? એ સુગંધમાં કેટલું આકર્ષણ છે?......રૂપ રંગની લપછપ માટે અમને આંખો નથી. ફૂરસદ નથી......સુગંધ પીપાસુને આમાંનું કાંઈ રૂચતું જ નથી.'

*

૭૯ | મરીને પણ અમર બને છે

પારાએ વૈદ્યને કહ્યું, 'તમે સોના-ચાંદીની ભસ્મો બનાવો છો. શા માટે? તે તો ઘરેણાં બનાવવા માટે છે. શરીરની શોભા માટે છે.' [illegible] ઉમેર્યું 'તને ભસ્મ જ બનાવવી હોય તો મારી જ ભસ્મ બનાવો.'

વૈદે કહ્યું, 'અરે! પણ તારા ઉપર શી આપત્તિ આવી પડી છે કે તું ભસ્મીભૂત થવા ઇચ્છે છે?'

પારાએ જવાબ આપ્યો, '[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]'

*

૮૦ | સૂર્યનું સન્માન શા માટે?

સૂર્યને કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો, 'પ્રકાશ પુંજના સોનેરી કિરણો વિખેરનાર હે આકાશ સ્વામી દેવ! દુનિયા તને પૂજે છે. ઉષાના પ્રથમ કિરણે જ વેદ પાઠીઓ તને અર્ધ્ય આપે છે. આ બધાની પાછળનું રહસ્ય શું છે?'

સૂર્યદેવે જવાબ આપ્યો, 'ભોળા માનવ! હજુ પણ તને સમજાયું નહિ. હમેશ નજરે જુએ છે અને જાતે અનુભવે છે તેનું રહસ્ય પૂછે છે! દરરોજ નિયત સમયે જ હું ઉદયાચળ પર આવું છું અને નિયત સમયે જ અસ્તાચળ પર પહોંચું છું. ઉદય અને અસ્ત બન્ને સ્થિતિમાં હું એક સરખો રહું છું. ઉદયની પળોમાં જે લાલીમા હોય છે. તેવી જ લાલીમા અસ્ત સમયે પણ તમે જોઈ શકો છો.'

*

૮૧ | આંસુ શા માટે ઉભરાયાં

કરમાતા ફૂલની આંખોમાં ઝબકતાં આંસુ જોઈને કળીએ કહ્યું, 'અરે! વિદાયની વેળાએ આ શું? શ્રાવણ-ભાદરવો કાં વહાવો છો?'

ફૂલ ગદગદ કંઠે બોલ્યું, 'મારી કામના હતી કે કોઈ આરાધ્ય દેવના ચરણ ચૂમું અથવા તો કોઈ ફૂલ માળામાં ગુંથાઉં. અથવા તો છેવટ કોઈ મહા-પુરુષના પગે કચરાતા કચરાતા તેમના ચરણોને સુગંધ આપું. પણ આમાંનું કાંઈ જ ન થયું સમગ્ર જીવન નિષ્ફળ ગયું. આવા કમભાગ્ય ઉપર હું આંસુ ન સારું તો શું કરું!'

શોભાવતી હતી. પણ તું પ્રત્યક્ષ જુએ છે કે એ સુંદરતા આજે નથી. ઘડપણ સુંદરતાને ખાઈ જાય છે. એક દિવસ સહુ કોઈ ઘરડું થવાનું જ છે. કોઈ વ્હેલું, કોઈ મોડું. આ લાલીમાનું તને ગુમાન છે. પણ તે સદાકાળ રહેનાર નથી. એક દિવસ તું પણ મારી માફક પીળું થઈ ખરી પડશે. બીજું તો શું કહું અભિમાન ન કર. પોતાના ગુમાનમાં બીજાની અવદશા ઉપર ન હસ.'

*

૮૫ 'પોતાનું શ્રેય પોતામાં'

રાજાએ એક બિલાડો પાળ્યો હતો. બાળકમાં તેનું નામ સિંહ રાખવા વિચાર્યું. સિંહ નામ કુંવરજીને ન ગમ્યું. તેમણે કહ્યું 'સિંહ ઝાડ ઉપર તો ચઢી શકતો નથી. તેનાથી તો પવનની શક્તિ વધારે. માટે તેનું નામ પવન રાખવું જોઈએ. 'ને સર્વત્ર નિર્વિઘ્ને જઈ શકે છે.' રાજકુંવરની વાત નક્કી થવાની તૈયારીમાં હતી ત્યાં મંત્રીજી બોલ્યા... 'પવન કોઈ દિવાલની આરપાર જઈ ન શકે. તેથી દિવાલ વધારે મજબૂત ગણાય. માટે દિવાલ નામ રાખવું વધારે યોગ્ય ગણાય.' પ્રધાનજી બોલી ઊઠ્યો. કે ઉંદરો આગળ દિવાલોને કોરી ખાય છે. તેથી ઉંદર દિવાલ કરતાં વધારે શક્તિમાન ગણાય. ને ઉંદર નામ [illegible]' રાજાનો વિદૂષક બોલી ઊઠ્યો, 'બિલાડાને જોઈને ઉંદર તો [illegible] છે. તો બિલાડો જ યોગ્ય નામ ગણાય.'

૮૮ | દાનવીર

ઇસુના સમયની વાત છે.

એક મનુષ્ય પાસે ઘણી બધી સોયો હતી. લોકો કહેતા. ' જો એની બધી સોયો લઈને સીવવા માંડીએ તો ફાટેલુ આકાશ પણ એક કલાકમાં સંધાઈ જાય. '

એક દિવસ ઇસુની માતા તે માનવી પાસે ગઈ અને બોલી, ' મહાશય ! મારા બાળકની નેકટાઈ ફાટી ગઈ છે. દેવળમાં જવા માટે બોકામાં બોળી અડધી તો સાંધવી જ પડશે જો આપની પાસે એકાદ નાની સોય હોય તો મને આપશો તો ઘણો ઉપકાર થશે.'

એ ' મહાશયે ' કાંઈ જ ન આપ્યું. પણ . દેવળ તરફ જતા તેના બાળકને ' દાન અને પરિગ્રહ ઉપર એક લાંબુ પ્રવચન સંભળાવ્યું.

*

૮૯ | કોલસાએ સંતને પૂછ્યું

એક દિવસે કોલસાએ સંતને પૂછ્યું ' હે ભગવાન ! સાંભળ્યું છે કે [illegible] જે આવે છે તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"

[illegible] ' [illegible] ! [illegible] [illegible] [illegible] છે. પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].'

કોલસાએ સંતની શીખામણ માની. તે આગમાં કૂદી પડ્યો. તેના રોમેરોમમાં જ્વાળાએ પ્રવેશ કર્યો. અને જોત જોતામા તેનો વર્ણ સોના જેવો ચળકવા લાગ્યો. **तपसा तेज** ।

*

૯૦ | પાણી બોલ્યું

તપેલામાં પાણી ભરીને બહેને ચુલા ઉપર મૂક્યું હતું. પાણી ઉકળતું હતું. પાસે બેઠેલા બહેને છમ છમ ઉકળતા પાણીને પુછ્યું–'અરે ! છે શું ? તારી વાત સંભળાય છે. સમજાતી નથી. સમજાય તેમ કહે તો સારું !'

પાણી બોલ્યું 'બહેન ! આ આગ મને બાળે છે. એક જ ક્ષણમાં આ આગને ઠારવાની મારામાં શક્તિ છે છતાં વચ્ચે આ તપેલું પડ્યું છે. તેથી લાચાર છું. અને મારે બળવું પડે છે. આ લાચારીનું દુઃખ હું રડું છું. બહેન !

*

૯૧ | કાળો રંગ

રંગ પરસ્પર મળ્યા. ત્યારે કાળા રંગને બધાથી નીચું સ્થાન આપવામાં આવ્યું.

પીળો રંગ બોલ્યો, 'તું જગતનો અપ્રિય રંગ છે. તારી સાથે બેસીને અમે અમારું ગૌરવ ખંડિત કરવા ઇચ્છતા નથી.'

કાળો રંગ ગંભીર સ્વરે બોલ્યો

કર્યો છે. પણ રેડિયમ, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્ર ચમકે છે. તે કોનો પ્રભાવ? મારા વિના તેમને શોભા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.'

'મનુષ્ય ભલે મારા તરફ અણગમો કેળવે. પણ મારી ગેરહાજરીમાં તે આનંદ મેળવી શકતો નથી. વ્યાકુળ બને છે. વાળમાંથી કાળાશ જવા લાગે કે ચામડીના કાળા કણ ચાલ્યા જાય. ત્યારે તે બેચેન બને છે. દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. આંખના તેજ માટે પણ તે મને યાદ કરે છે.

*

૯૨ | રક્ષણની રીત

એક વખતે પ્રકૃતિએ ભૂલ કરી. નાળિયેરના મજબૂત કોચલાને તેણે અંદરના પાણીનું રક્ષણ કરવાની જવાબદારી સોંપી. કોચલાએ પાણીનું રક્ષણ કરવા તેને સખત બનાવી દીધું. પ્રકૃતિએ આ બાબતમાં પૂછ્યું ત્યારે કોચલો નિરુત્તર ગરમ થઈ ગયો. અને પાણી વળી વધારે સખત બન્યું.

પ્રકૃતિએ આ [illegible] ન [illegible]. તેણે કોચલાને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

*

૯૩ | ડાળીઓ

લીલાછમ કોમળ પાન અને સુંદર ફૂલના ગુચ્છાથી શોભતી ડાળીઓએ એક સમયે થડને કહ્યું, 'અમે કેવી સુંદર છીએ!'

અભિમાનનો ઘૂંટડો પચાવી જઈને સંયમપૂર્વક થડ બોલ્યું, 'હા દીકરી! તું ઘણી સુંદર છે.'

આવા શાંત જવાબથી તેને સંતોષ ન થયો. બીજાની અપેક્ષાએ પોતાની મહત્તા પ્રદર્શિત થાય અને તે સ્વીકારાય તેમ ઇચ્છતી હતી.

તે ફરી બોલી, 'અને તું કેવી બેડોળ અને કુરૂપ છે! કાળો ભૂત જેવો રંગ અને ખરબચડી ચામડી!'

જડબા તોડ જવાબ આપવાની ઇચ્છા થઈ આવી પણ મન વાળ્યું અને સંયમપૂર્વક થડ બોલ્યું, 'હા દીકરી! મારામાં સુંદરતા નથી. પરંતુ જે સુંદરતાનું તને અભિમાન છે, એ સૌંદર્યના આધાર રૂપ રસનો ભંડાર ભગવાને મને જ આપ્યો છે. એમાંનો અંશ માત્ર જ તને આપું છું. એ આપવાનું બંધ કરું તો થોડા ક્ષણોમાં જ તારી સુંદરતા હતી ન હતી થઈ જાય, સમજી!'

હવાના હિલ્લોળામાં ઘેરાઈને ડાળીઓ આકાશ તરફ જોવા લાગી. ફૂલોની પાંખડીઓ ખરી ખરીને થડ પાસે આવવા લાગી.

ડાળીઓ રડતી રડતી આકાશ સામે જોવા લાગી.

(आकाशके तारे और धरतीके फूलसे)

*

૯૪ | એક જ માના દીકરા

લીમડાની છાયામાં સૂતેલા માણસે અર્ધ નિદ્રામાં ઉંચે જોયું. ડાળી ઉપર લીંબોળીયો ભરચક હતી. તેમાંથી એક લીંબોળી નીચે ખરી. સુતા સુતા માણસે પીળી લીંબોળીને મીઠી ધારી મોંમાં મૂકી. પણ તરત તેણે થુંકી નાંખી. અને ઉભો થઈ મોં મચકોડી ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

આ અપમાનથી લીમડો રોષે ભરાયો. તેણે પૃથ્વી માતાને ફરિયાદ કરી. 'આ તે કેવું કહેવાય? હું પણ તને ધાવીને મોટો થયો અને આ શેલડી પણ તને ધાવીને મોટી થઈ. મને તેં કડવો બનાવ્યો અને આ શેલડીને મીઠી બનાવી.' મરચા તરફ ઈશારો કરતા ધરતી માતા વચમાં જ બોલી. 'અને એને મેં તીખો બનાવ્યો.

'ભાઈ! એક જ મા કડવા, મીઠા તીખા સંતાનોને જન્મ નથી આપતા?'

*

૯૫ | જીવનની સમજણ

પાકા પાંદડાએ કુંપળને કહ્યું, 'દુનિયાનો રંગરસ મેં ઘણો જોયો, જાણ્યો, અનુભવ્યો છે. હવે તું અહિં આરામથી રહે. અને આનંદથી વિકાસ પામ. હવે હું નીચેના ઘાસ ઉપર આરામ કરીશ.'

ઝબકવાની તૈયારી કરતો ઝુલક વેધક દૃષ્ટિથી ઓસાને જોવા લાગ્યો.

નીચે પડતા સ્નેહાળ પાંદડાને કુંપળ મમતાભરી નજરે જોઈ રહી.

ઓસાના સફેદ વાળમાં જીવનના શ્વાસોચ્છ્વાસની સંખ્યા લખેલી હતી

પાંદડાની પીળાશમાં જીવનની વીતેલી સંખ્યાઓનો ઇતિહાસ લખાયેલો હતો.

જીવનને બરાબર કોણ સમજ્યું!

(आकाश के तारे धरती के फूलसे)

*

૯૬ | નાના વૃક્ષ

મોટા વૃક્ષે પોતાની છાયામાં રહેલા નાના વૃક્ષ તરફ જોઈને કહ્યું. 'હું કેટલું વિરાટ અને તું કેટલું ટચુકડું છે!'

નાનું વૃક્ષ બોલ્યું. 'હા. અમે નાના છીએ. અને તું મોટું છે. પણ તું આટલું મોટું થયું શી રીતે ખબર છે! અમારા કાળજાનું લોહી પી પીને જ તું મોટું થયું છે.

જવાબ સાંભળી મોટા વૃક્ષનો પિત્તો ઉછળ્યો. તે બોલ્યું. 'હટ, નિમકહરામ! મારી છાયામાં આશરો આપ્યો. સૂર્યના પ્રચંડ તાપ અને વરસાદના ધોધમારથી બચાવ્યું. આ બધા ઉપકારનો આ બદલો! આવું બોલતાં શરમાતો પણ નથી. નિમકહરામ!'

નાનુ વૃક્ષ શાંતિથી બોલ્યુ. 'તમારા ઉપકારેથી અમારા રૂંવાડે રૂંવાડા દબાયેલા છે. અને અમારો ખોરાક આપ આરોગો છો. એ રીતે સતત અકસ્ત્રણના ભોગ થતા અમને બચાવો છો આ કાંઈ આપનો જેવો તેવો ઉપકાર છે? આપનો ઉપકાર અમારાથી ભૂલ્યો ભૂલાય તેમ નથી.'

આ કટાક્ષ સાંભળી મોટું વૃક્ષ નિરૂત્તર થઈ ગયું.

आकाश के तारे धरती के फूलसे।

*

૯૭ | આંધળાનું સરઘસ

દેશના એક ખૂણામાં તાડપત્ર ઉપર ૧૫૦૦ વર્ષ પહેલાં લખેલું એક ધર્મ પુસ્તક સુરક્ષિત હતું.

આ પુસ્તક કોઈ વાંચતું નહિ. શ્રદ્ધાળુઓ તેના દર્શન કરે, ફૂલ-અક્ષત ચઢાવે અને ભેટ સોગાદ પણ ચઢાવે.

શ્રદ્ધાળુઓનાં દર્શન અને પૂજા સ્વીકારતા સ્વીકારતા તે જીર્ણ અવસ્થાને પામ્યું.

[illegible] નિષ્ણાતે [illegible] સોંપ્યું. તે પુસ્તકને અતિ [illegible] જીર્ણ તાડપત્રને ફરી નવજીવન [illegible]

[illegible] વિરોધ [illegible] કેટલાક તેને [illegible] સંભળતા [illegible]

બીજા કેટલાક વર્ષો વીત્યા. અને તાડપત્રની જર્જરતા ખુબ વધી. ન છૂટકે સંગ્રહસ્થાનના નિયામકનું સૂચન સ્વીકારાયું.

બાગ્રી વાજતે ગાજતે તેને પામેના સ્ટેશન સુધી લઈ ગયા. ત્યાંથી ફર્સ્ટ ક્લાસના રીઝર્વ ડબ્બામાં તેને મુસાફરી કરાવી. રાજ્ય-ધાનીના સ્ટેશને ખુબ દબદબા ભર્યું તેનું સ્વાગત થયું. અને સ્ટેશનથી એક ભવ્ય સરઘસમાં તેને સંગ્રહસ્થાન તરફ વઈ જવા લાગ્યા. જય જયકારના નાદ સંભળાવા લાગ્યા. અને ફૂલોના વરસાદ વરસવા લાગ્યા.

સરઘસ બજારમાં પહોંચ્યું. ત્યાં રસ્તાના ખુણે એક આંધળો ભીખારી ઉભો હતો. આ કોલાહલ સાંભળી તેણે પાસેથી જતા કોઈ ગૃહસ્થને પુછ્યું. 'ભાઈ! આ શું છે? શેનું સરઘસ છે?

પેલા ગૃહસ્થે જવાબ આપ્યો. 'આંધળાનું!'

'અરે! આંધળાનું સરઘસ નીકળ્યું છે અને અમને ખબર પણ નથી? આ તે કેવું!' આશ્ચર્ય પામી અંધભિક્ષુક બોલ્યો.

'માફ કરજો. સુરદાસ. હું કહેવું ભૂલી ગયો. 'આ સરઘસ આંખના આંધળાનું નથી, મનના આંધળાનું, વિશ્વાસના આંધળાનું છે. સદ્‌ગૃહસ્થે ખુલાસો કર્યો.

'તે કેવી રીતે? સમજાવો તો મહેરબાની.' અંધ બોલ્યો.

'આંખથી અંધ તે શરીરથી અપંગ, અને અંધ વિશ્વાસુ તે મનથી અપંગ. બન્નેમાં ફકત આટલો તફાવત છે.' ગૃહસ્થે સમજાવ્યુ પાડી.

અંધ આંધળી આંખો ફાડીને ગૃહસ્થ તરફ જોવાનો પ્રયત્ન કરતો ઉભો. પણ તે ગૃહસ્થ ત્યાં ન હતો.

(काश के तारे धरतीके फूलसे)

९८ ત્રણ મિત્રો

ત્રણ મિત્રો લેખકને મળવા ગયા. ત્રણે જણા એ લેખકના છેલ્લા પુસ્તકના વખાણ કર્યાં.

એકે કહ્યું, 'આ પુસ્તકથી તમે અમર બની ગયા.'

બીજાએ ઉમેર્યું. 'આવું પુસ્તક પ્હેલા કદિ પણ જોયું નથી.'

ત્રીજાએ કહ્યું. 'તમારા અગાઉના પુસ્તકો કરતા આ ચોક્કસ શ્રેષ્ઠ છે.'

ત્રણે ગયા પછી લેખક સ્વગત બોલ્યો. 'પ્હેલા ખુશામદિયો, બીજો મૂર્ખ અને ત્રીજો વિવેચક હોય એમ જણાય છે.'

'(आकाश के तारे धरती के फूलसे)

९९ રામ બોલો

બાપ રામ

ચાલતા ચાલતા મેં સાંભળ્યું. 'રામ બોલો ભાઈ રામ! તે મૃત્યુનું અભિનંદન જ નથી, જીવનનું આમંત્રણ પણ છે.'

(आकाश के तारे धरती के फूलसे)

૧૦૦ | બે મિત્રો

હું મુસીબતમાં હતો. મારા બે મિત્રો મને મદદ કરવા આવ્યા.

એક મિત્રે કહ્યું 'મારું મગજ અને હૃદય સુસ્ત છે, પણ મારા હાથ પગ બરાબર કામ કરે છે. દોસ્ત! ચિંતા ન કરીશ. હું તને મદદ કરવા તૈયાર છું."

બીજા મિત્રે કહ્યું, 'મારા હાથ પગ બરાબર કામ આપતા નથી. પણ મારું મગજ અને હૃદય બરાબર છે. દોસ્ત! ચિંતા ન કર. તને મદદ કરવા તૈયાર છું.'

પહેલા મિત્રને ધન્યવાદ આપી વિદાય કર્યો. બીજા મિત્રને મારી મુશ્કેલી સમજાવી અને નિશ્ચિન્ત બન્યો.

(आकाश के तारे धरती के फूलसे)

૧૦૧ | કાંટા શા માટે વીણો છો ?

માળી છાબડી લઈને બગીચામાં પહોંચ્યો. હમેશ મુજબ સુંદર સુંદર ગુલાબના ફૂલ ચુંટી ચુંટીને છાબડી ભરતો હતો. અચાનક તેના કાને કાંઈક અવાજ અથડાયો. તેણે ચારે તરફ જોયું

જ ન જણાયું. અવાજની દિશામાં કાન માંડયાં. તો હસતું ગુલાબ બોલતું હતું–' તમે રોજ રોજ અમને વીણી વીણીને કાં ચુંટો છો ?'

માળીએ જવાબ આપ્યો. 'ભાઈ! મનુષ્ય ફૂલને ચાહે છે. કાંટા એને જોઈતા નથી. માટે અમારે તમને વીણવા પડે છે.

ફૂલ બોલ્યુ–' જો વાત એમ જ હોય તો પછી તમે બીજાના જીવનમાંથી ફૂલ (ગુણ) છોડીને કાંટા (દોષ) શા માટે વીણો છો ?'

માળી નિરુત્તર થઇ ગયો.

*

૧૦૨ | તે પણ બંધાયેલો છે

ગોપાળ ગાયોને ચરાવીને ઘેર પાછો લાવ્યો. અને ખીલે બાંધીને પાછો જવા લાગ્યો. ત્યારે એના કાને અવાજ આવ્યો:—

ગાય બબડતી બોલી 'જો, દીકરા, આ મનુષ્ય મને ખીલે બાંધી ને ગયો. તેનું હૃદય કેટલું કઠોર હશે ?'

વાછરડાએ સાંભળ્યા [illegible] જવાબ આપ્યો. 'મા..! તું બબડે છે શા માટે ! તું ખીલા પાસે જ શા માટે ઊભી છે ? આ ખીલામાં [illegible] [illegible] મંદિરમાં [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] માતા [illegible] તું [illegible] [illegible] મનુષ્ય [illegible] શા માટે [illegible] છે ?'

દિવસ ઘુંટાતા આનંદમાં માના પેટમાં માથું ભરાવતા ભરાવતા બચ્ચાંએ બોલ્યો.

'બેટા! આપણે જાતે જ બંધાવા ઇચ્છીએ છીએ. કારણ કે એ પછી ગઈ છે. પહેલ વહેલું મારા ગળામાં દોરડું પડ્યું, ત્યારે હું પણ ખૂબ બેચેન અને વ્યાકુળ થઈ હતી અને દોરડું તોડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી હતી. પણ તેમા નિષ્ફળ ગઈ મારી સખીઓમાંથી કોઈએ પણ મને મદદ ન કરી. પણ તેમાંથી એકે કહ્યું — 'હવે આમાં જ મજા છે, બંધાઈ રહે લીલું લીલું ઘાસ ખાવાનું મળશે. દોરડું તોડવાનું નામ લીધું તો ડંડા પડશે. ડંડા સમજી.''

'મનુષ્યને બીજાને બાંધવામાં આનંદ આવે છે કારણ કે તે પોતે બંધાયેલો છે. કોઈ સંપ્રદાયના ખીલે તો કોઈ પંથવાદના ખીલે તો કોઈ પક્ષવાદના ખીલે બંધાયા હોય છે. અને પછી તે આખો જીવન તેનું સમર્થન કર્યા કરે છે. અને એક જાતની પરવશતામાં મૂકાઈને બંધાઈ રહે છે. પ્રેમથી બંધાઈ રહે છે. બીજાને પણ તેમાં સામેલ કરવા ઇચ્છે છે. અને તેથી બીજાની સ્વતંત્રતા તેનાથી સહન થઈ શકતી નથી.' એટલું જ નહિ પણ આવા સ્વતંત્રને બાંધીને જ તેને જંપ વળે છે. આવાને બાંધવામાં તેને આનંદ આવે છે. સમજી બહેન!' બીજીએ કહ્યું.

*

૧૦૩ | ખરો ભય અંદરનો છે

નદીમાં પ્રલય પૂર આવ્યું. સર્વત્ર જળ બંબાકાર! પૂરના સપાટામાં જે આવ્યા તે મરણ શરણ થયા.

૧૦૯ | ઝરણું હસ્યું

પહાડની ગોદમાંથી ઝરણું વહેતું હતું.

ગામની એક કિશોરી આવી અને એણે પોતાનો વાટકો ભર્યો. ત્યારે એજ વખત નવપરણીત સ્ત્રી આવી. એણે પોતાનો ઘડો ભર્યો. કિશોરીએ જોયું–નવવધુ ઘડો ભરીને સામે કિનારે ઊભી છે. તે વખતે એણે જોયું કે એના હાથમાં એક નાનો વાટકો જ છે. ચૂણાથી એણે ઝરણા તરફ જોયું અને ક્રોધથી કહ્યું–"તું ઘણો અન્યાયી છે!"

"કેમ, શી વાત છે?"

"જોતું નથી કે નવવધૂને તેં એટલું પાણી આપ્યું કે તે ભારથી દબાઈને ચાલે છે અને મને ચાર આંગળા પાણી આપ્યું!,'

કિશોરીએ ક્રોધથી પોતાના વાટકાનું પાણી જમીન ઉપર નાખી દીધું. ઝરણું કાંઈક કહેતું હતું એટલામા કિશોરીની પાસે એક પખાલી આવીને ઊભો રહ્યો અને એણે પોતાની મોટી પખાલ પાણીથી ભરી લીધી

ઝરણાના ખળખળ હાસ્યથી બધી દિશાઓ ગાજવા લાગી.

કિશોરી પોતાનો ખાલી વાટકો લઈને ઊભી હતી, નવવધુ ઘડો અને પખાલી પખાલ.

('आकाशके तारे धरतीके फूल

સાપે ફૂંફાડો મારીને કહ્યું, "ક્ષુદ્ર ઉધઈ! મારે તારી મહેરબાનીની જરૂર નથી. હું મારા ઘરમાં શાંતિથી રહેવા ઇચ્છું છું. હવે તું અહીંથી ચાલ્યો જા."

"આ ઘર તારું ક્યાં છે ભાઈ, આતો મારું છે. એ બનાવીને હજી તો મને થાક પણ ઉતર્યો નથી. હું એ છોડીને બીજે ક્યાં જાઉં!"

સાપે પોતાની બે જીભ બહાર કાઢી અને ઉધઈના કેટલાક સુકોમળ બાળકોને ખાઈ ગયો.

"તું જહન્નમમાં જા અને ન જાય તો તું અહીં રહે. ઘણા દિવસો સુધી મારા ભોજનની ચિન્તા નહિ રહે. મને તારે ત્યાં રહેવામાં કોઈપણ મુશ્કેલી નથી."

બીજા બે-ત્રણ બાળકોને પકડીને સાપે કહ્યું, "અરે આ પતાસા ઘણા સ્વાદિષ્ટ છે.

રાફડાની બહાર એક ડોશી પોતાના બાળકને કહેતી હતી, "હાથ જોડ, આ નાગદેવતાનું મંદિર છે!"

સાંભળીને સાપે ઉધઈ તરફ જોયું. ઉધઈ દુઃખ અને ક્રોધથી અનિમેષ બની ડોશી તરફ જોતી રહી.

("आकाशके तारे धरती के फूल" से)

૧૦૬ | ચાપુ ઝૂડિયા

"બે આના બે અને ત્યાં મફ ત્રણ ગુડીઓ."

"તમે તો શ્રીમંત છો, એક આનો તમારે મન ઘણું ન હોય; ત્રણ આના આપો."

"ના, ના, હું એ વાત માનવાની નથી. તને સોદાર ગરજ હોય તો લેય, નહીં તો તું તારે રસ્તે પડ!"

બાળી ક્યારે કાઢવા લાગી. આ એમનો છેલ્લો નિર્ણય હતો. સુનારપે વ્યાકુળતાથી ઊંચે જોયું. સાંજ થઈ રહી હતી. એક નિશ્વાસ મૂકીને ત્રણ ગુડીઓ એણે એક બાજુ મૂકી દીધી. પાકીટમાંથી બે એક આનીઓ એની સામે ફેંકી. તે લઈને તે ઉદાસ બનીને જતી રહી.

દુઃખી થઈને રમેશે કહ્યું–" બાપ્પા, તમે એ ગરીબનો એક આનો કાપીને ઘણું ખરાબ કર્યું."

"એમાં ભૂંડની તો વાત જ ક્યાં છે! બાઈ, તો મોટો છે!"

"હા, એ મોટો છે!" રમેશે ગુસ્સામાં કહ્યું–" એણે ભિખારી એ ત્રણ આના માટે ત્રણ ગુડીઓ આપી હતી. સાંજ નહોત તો તે ત્રણ જ આના લેત. હવે તો કોણ જાણે એ ભિખારીને કયું કામ ભારી રહી હશે."

"આવા ગુસ્સા તમારી પાસે ક્યાંથી આવે છે?"

રમેશના ચહેરાથી કહ્યું એને નોકરી છોડ્યો. એક આને એને આપીને રમેશે કહ્યું, "આનું કરે નરેન્દ્ર, મેં અનાથ થઈને તું ઉદાસ-ીન બની હતી.

કાકાએ એનું મગજ ઠેકાણે થયું. ઉદાસ થઈને એણે કહ્યું– "અનુજી! આમાં રોજ ચિત્રકડી ઘણી ભારે છે અને ઘણા કિર-

બેટા, એક આનાનું મીઠું એક આનાનું મરચું તો લાવવું જ છે. જો ગુડીઓ ત્રણ આનામાં વેચાશે તો તારા માટે પતાસા જરૂર લાવીશ.

હવે હું વિચારતી હતી કે ઘેર જતાં જ તે પતાસા માંગશે અને દુઃખી થશે. આમ તો બાણુજી, દરરોજ બાળકોને મિઠાઈ કયાંથી ખવડાવી શકાય છે? પરંતુ માંદગીમાં બાળકનું મન સાચવવું પડે છે.

રમેશે પા શેર પતાસા મંગાવીને એના ખોળામાં નાખ્યા. આશીર્વાદ આપતી તે એક આની આપીને પાછી જતી રહી. મેં બીંની આંખે જોયું તો હવે એનાં પગ જમીન ઉપર નહોતા પડતા. પતાસા છાતીએ વળગાડ્યા અને જાણે કે ઉડતી હોય એમ ઉતાવળથી જતી હતી.

હજી પણ કોઈ કોઈ વખત તે રમેશને ઘેર આવે છે અને બાજરીની ગુડીઓ તેમજ શેરડીના રૂપમાં પોતાનો પ્રેમ બતાવે છે. હવે ને બાળીની રાખી જેવી છે.

("आकाशके तारे धरतीके फूल"से)

૧૦૭ નંદો

નંદો ઘણા દિવસથી ભૂખ્યો હતો. પેટની પીડા અને [illegible] [illegible] હતો. એણે જોયું કે એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] નંદાએ કહ્યું—" શેઠજી, હું ઘણા દિવસનો ભૂખ્યો છું, [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible]."

" [illegible] [illegible]"

"શેઠ, શહેરમાં જવાની હિંમત નથી! માંદગીએ મને ઘેરી લીધો છે. ભૂખ્યાનો જીવ બચાવવાથી તો હનુમાનજી તમારા ઉપર પ્રસન્ન થશે."

"બકવાદ. મારે તારા ઉપદેશની જરૂર નથી."

પણ પ્રેમથી વાંદરાને બચાવીને શેઠ પાછા ફર્યા, તો જોયું-નદી કિનારા ઉપર પડ્યો છે. ઘૃણાથી મનમાં તે બોલ્યા-"હજી તો બકવાદ ભૂખે મરતો હતો, એટલામાં મરી ગયો."

એ સાંભળીને પણ નદી જાગ્યો નહિ. જાગવા માટે તે રહ્યો જ નહોતો.

(आकाशके तारे धरती के फूल से)

૧૦૮ | મોટર અને બળદ ગાડી

પોં પોં, બાજુ ખસો. ગામ રસ્તે ચાલો. ગામની સડક તારે માટે નથી. અભિમાનથી મોટરે બળદગાડીને કહ્યું.

નમ્રતાથી બળદગાડીએ જવાબ આપ્યો-ભાઈ, આ તો પ્રભુ [illegible] છે, તું જરા આગળ નીકળી જા.

મોટરને [illegible] દોડી. [illegible] કહ્યું-"જવાબ આપે છે [illegible], [illegible] ગમારની.

[illegible] બળદગાડીએ કહ્યું-"હા હા, તું અભિમાનથી [illegible] છે ભઈ, પણ તું જાણે, તું પેટ્રોલ પીએ છે અને [illegible] મુસાફર જનોમાં [illegible] છે."

[illegible] અભિમાનને આ [illegible] ન ગમ્યું. [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] પોં!

૧૦૯ | ઝરણું હસ્યું

પહાડની ગોદમાંથી ઝરણું વહેતું હતું.

ગામની એક કિશોરી આવી અને એણે પોતાનો વાટકો ભર્યો. ત્યારે એજ વખત નવપરણીત સ્ત્રી આવી. એણે પોતાનો ઘડો ભર્યો. કિશોરીએ જોયું-નવવધુ ઘડો ભરીને સામે કિનારે ઊભી છે. તે વખતે એણે જોયું કે એના હાથમાં એક નાનો વાટકો જ છે. ઘૃણાથી એણે ઝરણા તરફ જોયું અને ક્રોધથી કહ્યું-"તું ઘણો અન્યાયી છે!"

"કેમ, શી વાત છે?"

"જોતું નથી કે નવવધૂને તેં એટલું પાણી આપ્યું કે તે ભારથી દબાઈને ચાલે છે અને મને ચાર આંગળા પાણી આપ્યું!,'

કિશોરીએ ક્રોધથી પોતાના વાટકાનું પાણી જમીન ઉપર નાખી દીધું. ઝરણું કાંઈક કહેતું હતું એટલામાં કિશોરીની પાસે એક પખાલી આવીને ઊભો રહ્યો અને એણે પોતાની મોટી પખાલ પાણીથી ભરી લીધી.

ઝરણાના ખળખળ હાસ્યથી બધી દિશાઓ ગાજવા લાગી.

કિશોરી પોતાનો ખાલી વાટકો લઈને ઊભી હતી, નવવધુ ઘડો અને પખાલી પખાલ.

('आकाश के तारे धरती के फूल' से)

